

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
Завідувач кафедри

_____ 20__ р.

**«ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЕФЕКТИВНОЇ
МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КІНОЛОГА
ТА ПСИХОЛОГА В СТРУКТУРІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ
ОСОБИСТОСТІ»**

Кваліфікаційна робота здобувача
вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Практична психологія»

Яценко Анни Олександрівни

Науковий керівник:

Тищенко Л.В., кандидат
психологічних наук, доцент

Рецензент:

Гирман Н.О., практичний психолог
комунального закладу «Дитячий
будинок змішаного типу «Центр
опіки» для дітей дошкільного і
шкільного віку»

Кваліфікаційна робота
захищена з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 20__ р.

Маріуполь – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КІНОЛОГА ТА ПСИХОЛОГА В СТРУКТУРІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБИСТОСТІ.....	8
1.1. Загальнопсихологічне визначення сутності психологічної допомоги особистості.....	8
1.2. Принципи міждисциплінарної професійної взаємодії	26
1.3. Каністерапія як метод психологічної допомоги.....	44
Висновки до розділу 1.....	58
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ЕФЕКТИВНОЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КІНОЛОГА ТА ПСИХОЛОГА В СТРУКТУРІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБИСТОСТІ.....	60
2.1. Обґрунтування методів дослідження.....	60
2.2. Констатувальний експеримент.....	68
2.3. Формувальний експеримент.....	81
Висновки до розділу 2.....	89
ВИСНОВКИ.....	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93
ДОДАТКИ.....	106

ВСТУП

Усвідомлене, рефлексивне та ефективне функціонування особистості протягом десятиріч забезпечується унікальною формою допомоги людині – психологічною. Переживання кризових життєвих ситуацій, налагодження взаємовідносин, вирішення дитячо-батьківських протиріч, самореалізація та самоактуалізація особистісних потенціалів, пошук сенсів життя та адекватних моделей життєздійснення – все це формує потужний клієнтський запит на психологічну допомогу.

В сучасних умовах життя психологічна допомога є найбільш затребуваною формою соціально-психологічної послуги, що існує у класичних напрямках роботи фахівця-психолога (консультування, психотерапія, психокорекція), а також новітніх (коучінг, психологічний супровід, фасилітація, оргуправлінське консультування).

Але виклики сьогодення обумовлюють необхідність встановлення змістовних міжпрофесійних зав'язків, адже вирішення складних питань, неоднозначних ситуації та новітніх проблем потребує мультидисциплінарного підходу й зусиль фахівців з різних сфер практики. Потенціал міждисциплінарної професійної взаємодії полягає у застосуванні нетривіального підходу, креативного погляду та синергії зусиль партнерів у вирішенні важливих й актуальних завдань. Особливої значущості колаборація фахівців з різних професійних сфер набуває в ситуації надання психологічної допомоги особистості / сім'ї / групі.

Традиційно міждисциплінарна взаємодія розглядається як взаємне та продуктивне проникнення, взаємозв'язок теоретичного й прикладного

змісту окремих напрямків / дисциплін / спеціалізацій. Визначеність предметної сфери та методологічного апарату кожного з них дозволяє сформувати спільний предмет міждисциплінарної взаємодії так, щоб мати можливість інтегрувати вузько спеціалізовані інструменти в структуру спільної результативної допомоги.

Міждисциплінарна професійна взаємодія забезпечує вирішення практичних завдань, досягнення синергічних ефектів в ході спільної взаємодії, інтегративне поєднання знань. Все це надає максимально перспективного погляду на вирішення професійних завдань, взаємодію різних компетенцій окремих фахівців, використання переваг спеціалізації, поліпшення самопочуття клієнта й зростання його самоефективності.

Цікавим напрямом міждисциплінарної професійної взаємодії є поєднання каністерапії з психологічною допомогою особистості / дитині / сім'ї. Започаткував використання собак в якості «терапевтів» американський психіатр Б. Левінсон і на сьогодні в більшості країн світу розповсюджено усі види анімалотерапії. Чисельні дослідження показують дієві ефекти знаходження поряд з собакою, встановлення контакту з нею та спільна гра: зниження стресового розладу, збільшення фізичної й психічної активності, заспокоєння при тривожних станах, подолання депресивних розладів. Здатність собаки виявляти емоції, навчатися вербальним командам та загальна схильність до спілкування з людиною створюють неперевершений терапевтичний ефект.

Тому, на сьогодні актуальною є проблема науково-емпіричного пошуку та прикладного запровадження дієвих міжпрофесійних взаємозв'язків кінолога та психолога, що й обумовлює вибір нами теми дослідження **«Психологічні механізми ефективної міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості»**.

Мета дослідження – розробити програму встановлення ефективної міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості.

Об’єкт дослідження – психологічна допомога як соціально-психологічний феномен.

Предмет дослідження – психологічні механізми міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості

Гіпотеза дослідження: інтегративне поєднання зовнішніх та внутрішньо-особистісних чинників партнерів по міждисциплінарній професійній взаємодії забезпечує її результативність.

Завдання дослідження:

1. Надати загально-психологічне визначення сутності психологічної допомоги особистості.
2. Розглянути принципи міждисциплінарної професійної взаємодії.
3. Визначити сутність каністерапії як методу психологічної допомоги.
4. Дослідити психологічні механізми міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості.
5. Розробити програму встановлення ефективної міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості.

Методи дослідження: дана робота складається з *теоретико-методологічного аналізу* досліджуваної проблематики та комплексу психодіагностичних методик, які складають структуру *емпіричного дослідження*: Опитувальник мотивації професійної діяльності (К. Земфір, модифікація А. Реана); методика «Яким переживанням я віддаю перевагу» (Б. Додонов); опитувальник для визначення вираженості самоконтролю у

емоційній сфері, діяльності та поведінці (соціальний самоконтроль) Г. Нікіфорова, В. Васильєва та С. Фірсової; методика з вивчення тактики переговорів в конфліктних ситуаціях Я. Раєвської; авторський міні-опитувальник на визначення рівня обізнаності щодо міжпрофесійної взаємодії (Я. Раєвська); опитувальник «Професійна діяльність фахівців соціальної сфери в умовах міжпрофесійної взаємодії» Я. Раєвської; методика дослідження рефлексивності О. Карпова, а також методів кількісного та якісного аналізу отриманих емпіричних даних.

Теоретико-методологічну основу нашого дослідження складають: дослідження питань надання психологічної допомоги людям різного віку з різноманітними проблемами (К. Роджерс, З. Фрейд, А. Адлер, К. Юнг, Е. Берн, Б. Скінер, Р. Мей, Ю.Е. Альошина, Р. Немов, Б. Мещеряков, С. Васьківська, О. Бондаренко, А. Елізаров, О. Сапогов, А. Юпітов, Н. Обозова, А. Копьйов); окремі аспекти міжпрофесійної взаємодії (А. Маркова, А. Орлов, А. Радзіховський, Є. Старовойтенко); вивчення професійної взаємодії як продуктивної співпраці (Є. Головаха, Н. Паніна); вивчення ефективності міжпрофесійної взаємодії спеціалістів різних галузей у процесі реалізації проектів (Г. Куліков, О. Гранічін, Ю. Костюк); дослідження методу каністерапії (Б. Левінсон, А. Медведев, И. Медведева); аналіз методів психоосвітньої роботи з використанням каністерапії (С. Забрамна, М. Мальцева, Л. Ращевська, Л. Смолова, А. Субботіна).

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження: обґрунтовано сутність психологічної допомоги особистості; розглянуто принципи міждисциплінарної професійної взаємодії; визначено сутність каністерапії як методу психологічної допомоги; досліджено психологічні механізми міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості; розроблено програму

встановлення ефективної міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості.

Практичне значення дослідження: результати теоретико-методологічного аналізу проблеми можуть бути використані в ході підготовки практичних психологів в рамках освітніх компонентів «Психологічне консультування», «Психотерапія та психокорекція», «Соціально-психологічна підтримка різних верств населення», а також в ході реалізації програми курсів підвищення кваліфікації практичних психологів. Розроблена «Програма розвитку ефективної міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості» може бути використана практичними психологами, що встановлюють міжпрофесійні зв'язки з фахівцями інших дисциплінарних напрямків.

Апробація та впровадження результатів дослідження: дані теоретико-методологічного аналізу проблеми, а також результати емпіричного дослідження висвітлено в публікації «*Специфіка міжпрофесійних зав'язків психолога й кінолога при наданні психологічної допомоги особистості*» у Збірці матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Сучасні тенденції організації життєвого простору особистості» (25 листопада 2021 р., м. Маріуполь, Україна).

Структура магістерської роботи: складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 92 сторінки. В тексті міститься 9 рисунків, 2 таблиці. Додатки викладено на 8 сторінках. Список використаних джерел складається з 102 примірників, що охоплюють 13 сторінок. Робота має емпіричний характер.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КІНОЛОГА ТА ПСИХОЛОГА В СТРУКТУРІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Загальнопсихологічне визначення сутності психологічної допомоги особистості

Психологічна допомога особистості є найбільш розповсюдженою та затребуваною в сучасному суспільстві. Основним завданням такої роботи є стабілізація внутрішнього стану особистості, підтримка психологічної рівноваги, збереження або встановлення ефективних взаємовідносин.

Будучи широким поняттям, психологічна допомога охоплює такі поняття як психологічне консультування, психокорекція, психотерапія, коучінг. На сьогодні існує багато форм та методів психологічної допомоги, а самі методи, в свою чергу, конкретизуються у методиках та техніках психологічної роботи.

За визначенням В.П. Москалець, «зміст поняття «психологічна допомога» охоплює таку психологічну практику, полем діяльності якої є сукупність питань, утруднень і проблем, що є складовою психічного життя людини. Так, психологічна допомога є галуззю та способом діяльності, що призначені сприяти людині у розв'язанні

різноманітних проблем, породжених її душевним життям у соціумі» [49].

Це означає, що розуміння проблематики психологічної допомоги пов'язане із розумінням психіки як такого простору людського буття, різноманітність і багатогранність якого визначається сукупністю проблем в діяльності відповідного спеціаліста, а саме: міжособистісні стосунки; емоційні внутрішньоособистісні (як глибинні, так і ситуативні) конфлікти і переживання; проблеми соціалізації (вибір професії, створення сім'ї, різні форми суспільних посилань); проблеми персоналізації, тобто весь спектр емоційно-змістового життя людини як суспільної істоти, наділеної психікою.

Загальне спрямування психологічної допомоги, за визначенням О.Ф. Бондаренка, полягає у «забезпеченні емоційної, змістової і екзистенційної підтримки людини у важких ситуаціях, що виникають в ході її особистісного чи соціального буття» [10-11]. Тобто психологічна допомога є реальною психосоціальною практикою, полем діяльності якої є сукупність питань, ускладнень та проблем, що стосуються психологічного життя людини, функціонування її в соціальній групі та організації.

Витоки усвідомлення змісту психологічної допомоги полягають в роботах К. Роджерса, З. Фрейда, А. Адлера, К. Юнга, Е. Берна, Б. Скінера, Р. Мей, Ю.Е. Альошина, Р. Немова, Б. Мещерякова, С. Васьківської, О. Бондаренко, Н. Обозова [14, 23, 43, 50, 78-79]. Очевидно, що на методологію того чи іншого виду психологічної допомоги значною мірою впливає «теорія особистості», на яку спираються у тій чи іншій модальності.

Принципи та способи допомоги визначаються уявленнями про запропоновану у даній парадигмі структуру особистості. Від методологічної позиції, на якій стоїть той чи інший фахівець, залежить зміст його психологічної допомоги. Іншими словами, застосовані принципи обумовлюють методи психологічної допомоги.

Як видно, психологічна допомога як система принципів та способів тісно пов'язана із теорією особистості, адже «структурне» розуміння особистості визначає орієнтацію фахівця на пошук виявів структурних елементів у клієнта та вимагає такого ж розуміння цих елементів людиною, що обмежує можливості терапевтичної взаємодії.

Історично, як оригінальний соціальний та професійний інститут, психологічна допомога особистості й суспільству сформувалася на Заході в середині 50-х років на основі об'єднання різноманітних течій у психологічній, психіатричній, соціальній та релігійній практиці. Це започаткувало виникнення та послідує функціонування цілої низки нових професіоналів (соціальний працівник, психолог-консультант, психолог-психотерапевт). Незважаючи на різні теоретико-методологічні підходи та техніки, всі напрямки спрямовані на вирішення практично одного й того ж завдання – надання психологічної підтримки особистості (групі, організації) в ситуації життєвого (професійного) негаразду.

Самостійна галузь людської практики отримала на Заході назву «*counseling*», тобто консультування, наставництво, психологічна допомога. Звернімо увагу на те, що цей термін введено в соціальну та професійну практику поряд з терміном «*consulting*». Розгляд відмінностей між цими різними поняттями, показує, що вони відображають різні і специфічні види консультування: поняття «*consulting*» вживається для відображення консультування з приводу широкого кола соціальних проблем, пов'язаних насамперед безпосередньо з професійною діяльністю

людей, а «counseling» – для відображення смислу надання психологічної допомоги, зокрема консультування у сфері психічного життя людини.

Крім того, психологічна допомога розглядається як комплекс психологічних, організаційних, медичних заходів, спрямованих на забезпечення успішного перенесення особистістю психотравмуючих факторів та обставин, збереження працездатності та попередження розвитку посттравматичних стресових розладів.

Під психологічною допомогою слід розуміти будь-яку цілеспрямовану активність людини, спрямовану на розширення психологічних можливостей іншої людини в його особистісному та соціальному функціонуванні. Діапазон форм психологічної допомоги гранично широкий і включає: проста присутність разом з клієнтом, що породжує ефект фасилітації; повідомлення корисної інформації; психічне зараження; демонстрація ефективних моделей поведінки; навчання; стимуляція; психологічна реабілітація; консультування; психотерапія.

Важливим завданням практичної психології в організаціях є визначення того, які види діяльності практичного психолога відносяться безпосередньо до психологічної допомоги.

Зазначимо, що в психологічній літературі під час аналізу цієї проблеми використовуються різні поняття, а саме: «основні функції соціально-психологічної служби», «основні види діяльності практичного психолога», «основні види психологічної допомоги» тощо. Вони часто використовуються іноді як синоніми, а іноді як поняття, які мають окремий зміст.

Щодо співвідношення понять «основні види діяльності практичного психолога» та «основні види психологічної допомоги», то відмінність між ними простежуються не зовсім чітко, а тому вони потребують певного уточнення.

Аналізуючи ці поняття, можна стверджувати, що перше з них є ширшим, ніж друге. Тобто мова йде про те, що діяльність практичного психолога включає як власне психологічну допомогу особистості, так й інші її види: просвітницьку роботу, профілактичну роботу, прогнозування та моніторинг управлінського процесу в організаціях, експертизу управлінських проектів.

Отже, розглянемо детальніше розкриття співвідношення змісту психологічної допомоги особистості та різних видів діяльності практичного психолога. З'ясовуючи дану проблему, можна проаналізувати точку зору О.Ф. Бондаренка, згідно з якою видами роботи практичного психолога є не лише консультування та психотерапія (позамедична), а й діагностика, корекція, профілактика, які, на думку багатьох авторів, відіграють важливу роль у роботі спеціалізованих психологічних служб [10-12].

Тому, на наш погляд, доцільно використовувати поняття «психологічна допомога» в широкому значенні, у відповідності з яким можна впевнено казати про те, що такі види практичної діяльності психологів, як діагностика, профілактика, корекція, також належать до видів психологічної допомоги (принаймні органічно поєднуються з консультуваннями і психотерапією). Можливо, у цих випадках доцільно використовувати такі терміни, як «психологічна підтримка», «психологічний супровід» або «психологічне забезпечення».

Проте, аналізуючи поняття «психологічна допомога» у вузькому сенсі, слід мати на увазі насамперед корекцію, консультування та психотерапію. І в такому випадку йтиметься про власне психологічну допомогу.

Однією з проблем, яка, безумовно, відображається на ефективності допомоги, є застосування технологій без розуміння фахівцем достатньою мірою методологічних основ взаємодії з людиною. Інколи складається

специфічна ситуація: психолог добре «озброєний» техніками, методиками, застосування яких має розв'язати проблеми особистості, але не розуміє причин ні успіхів, ні невдач у такому розв'язанні. Очевидно, що вирішення подібних проблемних ситуацій психологічної допомоги – це побудова методологічного фундаменту основ допомоги. Розвиваючи далі таку метафору психологічної допомоги, слід зазначити, що конкретні техніки, методики, прийоми, які є у арсеналі фахівця, – це будівельний матеріал, який може бути різним у залежності від особистісних особливостей самого психолога, його досвіду професійної роботи, знайомства із тими чи іншими технологіями.

Теорія і практика психотерапії диференціює психологічну допомогу на самодопомогу, сумісну психологічну допомогу та спеціалізовану допомогу. В психотерапії, як форму психологічної допомоги розрізняють її медичний напрям, який охоплює лікування психологічними засобами нервово-психічних, психосоматичних хвороб і розладів у людини, і немедичне, яке орієнтоване на здорову людину і займається подоланням його психологічних труднощів, надання допомоги в його особистісному розвитку. Психологічне консультування поділяється на індивідуальне психологічне консультування, консультативна бесіда, групове консультування. Психокорекція – це спрямований психологічний вплив на визначені психологічні структури з метою оптимізації розвитку і функціонування індивіда в конкретних умовах життєдіяльності.

Психологічна реабілітація є різновидом психологічної допомоги в тій частині, в якій вона націлюється на відновлення втрачених (порушених) психічних можливостей і здоров'я. Це діяльність, що здійснюється суб'єктами психологічної роботи, спрямована на відновлення психічних функцій, особистісних властивостей і системи відносин особистості, що дозволяють їй й успішно вирішувати життєві завдання і функціонувати в соціальному просторі [31].

Загалом, психологічна підтримка спрямовується на актуалізацію наявних і створення додаткових психологічних ресурсів, що забезпечують активні дії. Вона здійснюється в профілактичному плані (з метою попередження розвитку негативних психологічних явищ) всім військовослужбовцям, а в цілях психологічної корекції застосовується по відношенню до осіб з симптомами непатологічних і патологічних психогенних реакцій.

Психологічна допомога як інституалізований вид соціальних відносин виявляється, в першу чергу, в суб'єкт-суб'єктних взаємодіях, які можуть реалізовуватись у різній формі. Відносини допомоги – це такі відносини, в яких одна зі сторін намагається сприяти іншій стороні в особистісному зростанні, розвитку, кращій життєдіяльності, досягненні зрілості, в умінні будувати стосунки з іншими людьми.

Людина, яка опиняється у складних життєвих обставинах, може переживати негативні почуття, зневіритись у собі, в неї може розвинути депресивний стан, вона може втратити надію на краще. Здебільшого причиною цього є нездатність людини побачити можливі варіанти дій для подолання ситуації, що склалася. Негативні емоції, які переживає людина, заважають їй раціонально осмислити та проаналізувати свою ситуацію, щоб віднайти адекватне рішення. З іншого боку, негативні переживання самі по собі можуть породжувати різні проблеми й ставити людину в складні життєві обставини, наприклад, провокувати психосоматичні захворювання або погіршувати прогноз щодо наявних хвороб.

Кабінет психолога – це не єдине місце, де людина може отримати психологічну допомогу, тому необхідно виокремити особливості, які відрізняють професійну позицію психолога від позицій інших представників соціуму, здатних надати психологічну підтримку.

Отже, людина може надати допомогу сама собі; може знайти психологічну підтримку з боку своїх близьких, колег, друзів, знайомих;

може звернутися до фахівців, які безпосередньо займаються наданням психологічної допомоги, а також до інших фахівців – педагогів, лікарів, юристів, священиків; людині можуть надати психологічну підтримку також і абсолютно незнайомі люди (наприклад, попутник).

Самодопомога. *Переваги.* Суто індивідуальний підхід: кожен у процесі життя виробляє свої способи психологічного розвантаження, психологічного самовираження. Крім того, це повна конфіденційність, захист від зовнішньої дії. Багато людей звернення по допомогу можуть сприймати як прояв власної слабкості. *Недоліки.* У випадку самопомоги відсутній співрозмовник, який ініціює та структурує процес вербалізації внутрішнього досвіду й, таким чином, надає можливість відстороненого самостереження (рефлексії). Людина, знаходячись наодинці зі своєю психологічною проблемою, часто ще більше заплутується в ній, прагнучи «втекти» від наявної проблеми, й, тим самим, ще більше посилює проблему, не отримуючи зовнішньої моральної підтримки, що найчастіше призводить до ізоляції людини в соціумі, ніж до комунікації з нею.

Сім'я (батьки, подружжя, діти) *Переваги.* Близькі люди володіють більшим обсягом необхідної інформації, ніж психолог. Крім того, для членів сім'ї властива більша залученість у долю один одного, ніж у стосунках психолог–клієнт. Така підтримка близьких є основою для впевненості в собі та подальшої мотивації саморозвитку. *Недоліки.* Батьківська позиція найчастіше – виховна, отже, директивна. Поведінка людини сприймається її близькими й родичами через призму батьківських або подружніх установок і очікувань (сімейних міфів). Звідси упереджене ставлення один до одного, нерозуміння, відчуження, конфлікти, що часто спостерігаються в сім'ї. «Я знаю як правильно, в мене є досвід, я була в твоєму віці», «Не слухаєш батьків, будеш на лотку яйцями торгувати», «Я тобі віддала кращі роки свого життя». Надмірне почуття обов'язку,

гіперопіка призводять не до особистісного зростання, а до «навченої безпорадності».

Дружнє оточення. *Переваги.* Друзі досить добре знають людину, її сильні та слабкі сторони, можуть надати реальну допомогу не лише на словах, але й на ділі, враховуючи її особливості. *Недоліки.* Психологічна підтримка друга найчастіше має характер «позитивної» дії: друг повинен заспокоїти, дати пораду, підняти настрій, сказати правду, якщо в цьому є необхідність («Усе буде добре», «Можеш на мене розраховувати», «Не боги горщики обпалюють»). Інша справа, якщо психологічна проблема виникла в лідера, а лідер уже не може собі дозволити «поплакатися в жилетку». Для дружніх стосунків характерні стереотипові стосунки, досить жорсткі рольові очікування.

Освітні установи (вихователі, педагоги) *Переваги.* Знання особистісних особливостей, постійний контакт, пролонговане спостереження. *Недоліки.* Головні завдання вихователів, педагогів, заступників командирів з морально-психологічного забезпечення – навчати, виховувати, оцінювати; після того, як буде винесена оцінка – заохочувати або накладати стягнення. Окрім того, стосунки між педагогом і «об'єктом педагогічної діяльності» в більшості випадків – директивні, а особистісні особливості оцінюються з позиції соціального стандарту.

Медичні установи (лікарі) *Переваги.* Конфіденційність, принцип «не зашкодь», увага до соматичного компонента. *Недоліки.* Клінічний підхід (норма або патологія). Головні завдання – діагностика та лікування. Розмова про «особисте» з лікарем не доречна через його хронічну зайнятість, директивна позиція лікаря, ігнорування психологічного компоненту страждань людини.

Релігія (священик) *Переваги.* Конфіденційність, довіра, прийняття, співпереживання, вислухування, опора на традиції, почуття причетності, катарсис, отримання сенсу життя. *Недоліки.* Поведінка людини оцінюється

крізь призму релігійного канону, через поняття гріха. Основні завдання священика: проповідь, прийняття сповіді, здійснення ритуалів. Стосунки пастви й священика наповнені директивністю, велика значущість іншого світу в порівнянні з «земним».

Особливості позиції психолога. Професійна психологічна допомога надається фахівцем, який має відповідну освіту і володіє вміннями та навичками роботи з клієнтами. Психолог спонукає клієнта до рефлексії та вербалізації, спонукає до переживання важких ситуацій, надає професійну інформацію, проявляючи при цьому активність і зацікавленість.

За визначенням групи авторів «коли людина говорить з іншим, розповідаючи про себе, вона не просто виговорюється, виплакує свій біль. Розповідь іншому – це велика внутрішня робота. Здавалося б, кожен клієнт багато разів обмірковував і аналізував свою ситуацію, перш ніж звернутися по психологічну допомогу. Але розповідь іншому й обдумування про себе – це дві різні реальності. Поява іншого примушує людину бути критичнішою, логічніше осмислювати різні факти, більш докладно зупинятися на деталях. Орієнтована на співрозмовника розповідь більш осмислена, завершена» [32-33].

У своїй роботі з клієнтами, психолог спирається на певні теоретичні уявлення про особистість та причини виникнення психологічних проблем, застосовує різноманітні психотехнології надання допомоги, керується професійними етичними нормами, які регулюють його взаємовідносини з клієнтами. Так, наприклад, в усіх професійних етичних кодексах психологів-практиків (у тому числі й вітчизняному «Кодексі») [20] існує заборона надавати професійну психологічну допомогу близьким знайомим, друзям, родичам. Ця заборона обґрунтовується тим, що існуючі тісні особисті взаємовідносини з клієнтом роблять неможливим встановлення терапевтичних стосунків і, відповідно, унеможлиблюють надання йому професійної психологічної допомоги.

Для психолога важливим є бачення людини як такої, в її індивідуальності, прийняття її безумовно, без спроб виправити або виховати. Прийняття людини такою, як вона сама про себе розповідає. Психолог обговорює в бесіді з клієнтом не лише «хороші», але й негативні почуття, вчинки. Психолог не дає порад, він бере участь у спільному обговоренні життєвої ситуації клієнта.

Таким чином, позиція психолога стосовно клієнта вирізняється наступним: неоцінювання, увага до психологічно значущої ситуації, до внутрішньо особистісної проблеми, розуміння та прийняття, розвиток внутрішнього локуса контролю, віри в себе, значущість ситуації «тут і тепер», відмова від нав'язування світогляду й цінностей. Презумпція нормальності, глибокий особистісний контакт, можливість анонімності, відмова від директивних порад і рекомендацій.

Психолог – це фахівець, насамперед, в міждисциплінарній галузі, де пред'являються досить високі вимоги: ерудованості, гнучкості мислення, цікавості, відкритості до нових знань, толерантності до невідомого.

Ситуація невизначеності, в якій доводиться працювати психологу, часто перевантажує його тривогою і перевіряє на міцність його адаптивні можливості.

Уміння справлятися з ситуацією невизначеності і тривогою, що виникає внаслідок цього, належить до числа професійних навичок психолога.

Психологічну допомогу надають психолог, психотерапевт і психіатр. Загальним для цих фахівців є те, що всі вони професіонали в сфері психічного здоров'я. Але компетенції кожного з них дуже чітко позначені, через що не всі вони є взаємозамінними фахівцями.

Психологічна допомога, за визначенням групи авторів, може класифікуватися за різними ознаками [32]:

1. За часом дії: невідкладна або перша психологічна допомога – це доказовий модульний підхід для допомоги дітям, підліткам, дорослим та сім'ям із безпосередніми наслідками від катастрофи чи тероризму. Першу психологічну допомогу також надають на передовій, в районі ведення бойових дій, чи іншим людям, які переживають наслідки лиха, також при складних психічних станах, при можливості суїциду, у випадках насильства тощо. Перша психологічна допомога існує для того, щоб зменшити первинний дистрес, який спричинений травматичними подіями, і сприяти коротко- та довготерміновим стратегіям функціонування і копінгу. Це, частіше за все, належить до компетенції служби телефону довіри; тривала – корисна при виникненні важких життєвих ситуацій, психологічних криз, конфліктів (психологічні консультації, позамедична психотерапія).

2. За спрямованістю: пряма – спрямована безпосередньо на клієнта, на його запит про допомогу; непряма – у відповідь на ситуацію та звернення людей з оточення клієнта; попереджуюча – у відповідь на прогнозовану несприятливу для людини ситуацію. Непряма та попереджуюча (превентивна) психологічна допомога часто зустрічається в діяльності соціальних служб, психологів силових структур.

Характер надання допомоги в умовах військової частини відрізняється від консультування, яке здійснюється психологами-консультантами в цивільних спеціалізованих кабінетах психологічного консультування. Тут суб'єктом звернення може бути не лише окрема людина (військовослужбовець), але й група військовослужбовців. Коло проблем значно ширше, разом із суто особистісними проблемами здійснюється консультування, в тому числі, й командирів із питань, пов'язаних з процесами, що відбуваються у військових колективах і впливають на самопочуття кожного його члена.

3. За просторовою організацією: контактна, коли бесіда клієнта з психологом відбувається прямолиць (віч-на-віч); дистантна, яка поділяється на телефонну, письмову, а останнім часом – за допомогою двостороннього електронного відео- та аудіо-запису.

4. За виконанням функцій психологом: діагностична – постановка психологічного діагнозу, складання психологічного портрета особистості; корекційна; консультативна; терапевтична; диспетчерська – переадресація до потрібного фахівця: психіатра, юриста тощо; інформаційна – збір інформації про клієнта, його сім'ю, оточуючих людей, соціальні умови.

5. За кількістю учасників: індивідуальна (особливо коли через особисті, соціальні або суспільні причини групова форма не видається можливою); групова (акцент робиться на розвиваючій, навчальній програмі або, за необхідності, соціальної підтримки).

6. За характером втручання психолога: директивна – яка передбачає прямі вказівки, поради з боку психолога; недирективна – коли психолог йде за клієнтом, прояснюючи його почуття, думки та відчуття.

Виділяють такі головні сфери застосування психологічної допомоги (О.Ф. Бондаренко) [56]:

1. Психічний (і духовний) розвиток дитини. Спеціальними проблемами тут стають: психологічна допомога дитині в подоланні едипова комплексу; задоволення емоційних запитів з отримання особистісної ідентичності в процесах культурного, етнічного та етичного самовизначення; психологічна допомога в уникненні емоційних травм при усвідомленні неминучості смерті або в разі дійсної втрати батьків і близьких родичів; сприяння у виробленні стійких ціннісних і моральних норм, особливо в критичний період розвитку, тощо.

2. Екзистенціальні та особистісні проблеми підлітка. Головний напрям роботи в даній сфері – допомога в подоланні кризи психологічного відокремлення від батьків і ідентифікація підлітка з іншими значущими

людьми. Психолог-консультант і психотерапевт стикаються тут з усім можливим спектром проблем підліткового віку – відчуттям неповноцінності, усвідомленням обмежених можливостей батьків, сексуальними проблемами, боротьбою за особистий і соціальний статус, процесами трансформації інфантильної релігійної свідомості тощо.

3. Шлюб і сім'я. Інститут шлюбу залишається однією з найбільш насичених сфер діяльності психологів-консультантів і сімейних психотерапевтів. Подружні й батьківські конфлікти, сімейні кризи, відносини в сім'ї – типові проблеми цієї сфери. Вже стали звичними 50% розлучень (із невеликими варіаціями) в перших шлюбах, на додаток до традиційних проблем дошлюбного консультування, звичайної сімейної та подружньої психотерапії. Останні десятиріччя висувають на одне з ключових місць проблематику психологічної допомоги розлученим, незаміжнім і неодруженим, а також консультування та психологічну підтримку при укладанні повторних шлюбів. Причому, в США, наприклад, до цього додаються проблеми при укладанні шлюбів між особами різних конфесій.

4. Проблематика психічного та особистісного здоров'я. Традиційна превентивна та поточна допомога при психічних і соматичних захворюваннях, при душевних і духовних стражданнях, пов'язаних із розладами настрою, алкоголізмом, наркоманією, життєвими стресами, конфліктами, тривалими важкими емоційними станами тощо.

5. Окремою галуззю психологічної допомоги є така важлива й майже не популярна в нас сфера діяльності, як психологічна допомога вмираючій людині та психотерапія горя. В американській психотерапії останніх років, як зазначає О.Ф. Бондаренко, можна налічити більше 700 робіт, що висвітлюють цю, одну з найскладніших проблем психологічної допомоги.

6. Проблеми похилого віку. Задоволення емоційних потреб літніх людей, реагування на виникаючі релігійні проблеми, регулярний патронаж

і допомога в організації відповідного стилю та способу життя – все це звичайне коло турбот психологічного піклування на Заході. В Україні цей напрямок психологічної допомоги поки що знаходиться на початковому етапі свого розвитку.

7. Місця відбування покарання, лікарні, студентські містечка – за кордоном це давно вже освоєні ділянки роботи, де перше місце займають проблеми особистості, спілкування, психічного стану, а також духовності. В Україні дані напрямки психологічної допомоги, хоча й почали складатися зовсім недавно, мають вагомий напрацювання та динамічно розвиваються.

8. Психологічна допомога та підтримка в кризових ситуаціях: раптова смерть, спроба суїциду, зґвалтування, зрада, втрата любові, роботи тощо.

9. Шкільне консультування, що охоплює проблеми відносин вчителя й учнів, учнів між собою, питання стосунків із батьками, проблеми шкільної успішності, розвитку здібностей, відхилення в поведінці тощо.

10. Професійне консультування, що включає як загальне орієнтування у виборі тієї або іншої професії, так і приватні питання щодо того, як скласти «резюме», як і де отримати другу професію, де знайти роботу згідно своїх можливостей тощо.

11. Психологічна допомога, що належить до кроскультурної проблематики: бар'єри в адаптації, подолання етнічних забобонів і стереотипів у емігрантів, нарешті, самостійна проблема підготовки консультантів для роботи з етнічними меншинами.

12. Управлінське консультування (консультування в організаціях): допомога в ухваленні управлінських рішень, тренінг комунікативних навичок, відстеження й вирішення конфліктів, робота з персоналом тощо.

Розвиток психологічної допомоги в тих або інших країнах залежить від рівня економічного розвитку та якості життя. Так, в розвинутих

країнах Європи й Америки широкого розповсюдження набула, так звана, гуманістична парадигма, в межах якої відстоювалися і слугували робочим матеріалом у практиці психологічної допомоги екзистенціальні цінності й поняття: зустріч, вибір, автентичність, самореалізація, буття. При цьому основний акцент робиться на унікальність, цінність і безумовну значущість особистості, особистісного буття, що й знаходиться в центрі проблематики психологічної допомоги.

У країнах, що розвиваються, більш поширеними є когнітивно-поведінкові напрями психологічної допомоги, спрямовані на розвиток адаптаційного потенціалу клієнтів, подолання неефективних форм соціальної взаємодії. При цьому психолог займає більш активну директивну позицію стосовно клієнта.

У сфері психологічної допомоги існують певні особливості, пов'язані зі специфікою професії та самого предмета зусиль психолога-консультанта.

Перша з особливостей полягає в тому, що психолог-консультант працює не з ситуацією та не з її трансформацією, а з переживаннями, з системою цінностей, відносин і станів людини [61].

По-друге, прояснення справжніх мотивів або життєвих ситуацій людини в процесі отримання відповідної психологічної допомоги може взагалі зробити зайвою саму життєву ситуацію, оскільки вона є похідною від психологічних проблем клієнта.

По-третє, якщо в решті професій міжособистісні відносини відіграють важливу, деколи навіть визначальну роль, а іноді не відіграють ніякої ролі, не говорячи вже про особистісні достоїнства фахівця, то в ситуації надання психологічної допомоги саме характер, динаміка, своєрідність міжособистісних відносин, особисті якості психолога-консультанта, що демонструються чи не демонструються клієнту, але відчуваються останнім, відіграють визначальну роль у динаміці процесу

та, врешті-решт, в дієвості психологічної допомоги. Саме це дає підстави більшості фахівців вважати особистість психолога його головним «робочим інструментом».

Вже перша зустріч, перша бесіда психолога з людиною, що звернулася до нього по допомогу, часом виявляється вирішальною. Не випадково одним із найважливіших орієнтовних критеріїв для вибору психолога або психотерапевта є відповідь на питання: «Чи відчували Ви полегшення після першої бесіди?».

Залежно від специфіки конкретної ситуації психологічної допомоги застосовуються дві основні форми роботи – індивідуальна та групова. Індивідуальна робота проводиться в тих випадках, коли з особистісних, соціальних або суспільних причин (специфіка проблеми, наприклад, зрада, горе; статус клієнта; надмірна сором'язливість тощо) групова форма психологічної допомоги не уявляється можливою. Можна сказати, що індивідуальна форма роботи бажана в усіх випадках, коли характер проблематики вимагає не стільки розвиваючої й повчальної спрямованості, скільки прояснення, підтримки та співчуття, зближуючи психологічну допомогу з психотерапевтичною дією. У вітчизняній традиції таку практику все частіше називають «позамедичною психотерапією» [68].

Психологічна допомога відрізняється від медичної за такими основними особливостями: а) природа страждань – проблема незадоволеності – криється не в тілесних недугах, а у сфері спілкування, особливостях особистості, в сприйнятті себе й ситуації тощо; б) природа дії також знаходиться у сфері психологічних процесів – в спілкуванні, специфіці взаємодії, особистих установках тих, що спілкуються. Психологічна допомога здійснюється на основі припущення, що клієнт – психічно здорова людина, здатна відповідати за себе та свої вчинки.

Надання психологічної допомоги передбачає володіння певними знаннями та навичками. Зокрема, фахівець, який практикує психологічну допомогу, повинен знати теорії особистості, основи позамедичної психотерапії, основи психопатології, технології консультативної бесіди: етапи її проведення, особливості роботи на кожному з етапів, можливі труднощі та помилки тощо.

Існує така думка, що сфера діяльності психіатрії – хвороба, психотерапії – страждання, психології – норма. Мета будь-якої психологічної допомоги, полягає в тому, щоб допомогти клієнту вирішити його проблему. І якщо не випускати з уваги цю мету, то набагато легше вдається конструювати інтервенцію. Достатньо щоразу психологу задаватися питанням про те, в чому полягає проблема клієнта і як її простіше вирішити. Акцент завжди робиться на майбутньому, на тому, що є можливим і досяжним в майбутньому. Тому що життя ще потрібно прожити. Змінити можна тільки наше сприйняття минулого, але не саме минуле. Тому дуже важливо допомогти клієнту повністю прийняти існуючу реальність.

Все, що входить у світ клієнта, може бути використано для досягнення такої необхідної для нього самого мети. Майже будь-яка дисфункціональна проблема або якийсь недолік може бути використаний як інструмент для досягнення поставленої мети. Необхідно тільки вміння побачити проблему зі сприятливої для клієнта сторони. Наприклад, можна говорити про досить велику мотивуючу силу гніву або про використання надмірного самоконтролю як результативної тактики самоорганізації клієнта.

Робота психолога, полягає в тому, щоб уміти повернути те, що клієнт «приніс» в кабінет, в позитивний аспект. Змінити «знак» дисфункціональної поведінки, таким чином, що вона стала позитивною. Це не порятунок від самої дисфункції, а переміщення акцентів.

Психолог повинен пам'ятати, що люди змінюються з двох причин: якщо їм до такої міри боляче, що вони готові на все, щоб це пройшло, або їм пропонують якийсь новий кращий шлях [84].

Психолог ніколи не приймає рішення за клієнта, а тільки разом з ним. Він ніколи не забуває, що має право розпоряджатися тільки власним життям. Його завдання пропонувати, а клієнта вибирати. Психолог повинен бути готовим до того, що людина може прийняти рішення саме в той момент, коли вона буде до цього готова.

Таким чином, підсумовуючи викладене вище, можна констатувати той факт, що існує особлива форма допомоги особистості та спільноті – психологічна. Різні види психологічної допомоги виникли разом з появою людини, але тільки у наш час з'явилися професії, безпосередньо пов'язані з наданням психологічної допомоги: психолог-консультант, психотерапевт.

1.2. Принципи міждисциплінарної професійної взаємодії

Взаємодія є однією із загально-наукових категорій пізнання і нерозривно пов'язана з такими поняттями як рух, простір, час, структура; відображає процеси дії різних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість, зміну стану, взаємоперехід і визначається як процес інтеграційної діяльності суб'єктів.

Базова сутність взаємодії полягає в нерозривності прямої і зворотної дій, органічному поєднанні змін суб'єктів, що впливають один на одного. Вона є цілісною, внутрішньо диференційованою, саморозвиваючою системою. Таке розуміння взаємодії передбачає взаємну зміну керуючих

та керованих дій, переконує в необхідності розгляду змін взаємодіючих суб'єктів і самого процесу взаємодії як зміни її станів.

Динаміка взаємодії характеризується тим, що переважання однієї дії викликає послаблення інших, причому провідним у розвитку завжди є суперечлива взаємодія. Тому взаємодію ряд дослідників (А. Гайдабрус, А. Гур'єв, А. Ерьоміна, І. Масаліда, А. Петров, О. Петрова, В. Черкаєв) представляють як складний тип зв'язку, що обумовлює взаємну дію різних предметів, явищ дійсності в умовах взаємовпливу причини і наслідку.

Проблема взаємодії є предметом осмислення філософських, педагогічних, психологічних, соціологічних досліджень (А. Белкин, А. Добрович, І. Зимня, Я. Коломінський, І. Кон, А. Меренков, Л. Петровська, І. Риданова, О. Шевлюкова). Науковці акцентують увагу на вивченні окремих видів взаємодії: соціальної (Ф. Розанова, О. Хайруліна), інформаційної (Т. Чаплі), соціально-політичної (Н. Кашей), міжкультурної (А. Аванесова, Н. Данилевський, М. Каган). Проте, незважаючи на досить значну кількість публікацій у цій галузі, простежується невизначеність концептуальних основ професійної взаємодії фахівців із комерційної діяльності, її основних характеристик.

У психологічному сенсі взаємодія, за Е. Роговим, є міжособистісним як випадковим або навмисним, приватним або публічним, тривалим або короткочасним, вербальним або невербальним особистісним контактом двох або більше людей, наслідком якого є взаємні зміни їх поведінки, діяльності, відносин, установок [68]. У вузькому сенсі – це система взаємно обумовлених індивідуальних дій, пов'язаних причинною залежністю, за якої поведінка кожного з учасників виступає одночасно і стимулом, і реакцією на поведінку інших.

Теорії міжособистісної взаємодії представляють її як матеріальний процес, що супроводжується передачею матерії, руху й інформації: як співпрацю, спільну діяльність (Б. Ломов, О. Леонт'єв, А. Журавльов),

співпереживання (Дж. Хоманс, Е. Гофман, Я. Щепанський), спілкування (Г. Андреева).

У структурі взаємодії виокремлюють трансакції (Е. Берн), інтеракції (Дж. Мід, Р.Блумер), впливи (А.Журавльов), контакт, відносини, дії (Я.Щепанський); емоції і проблеми (Р. Бейлс), взаємний інтерес (Г. Андреева). В. Семикін констатує, що в структурі взаємодії різні автори виокремлюють одні і ті самі компоненти, називаючи їх по-різному: практичний (В. М'ясищев), поведінковий (Я. Коломинський), регулятивний (Б. Ломов) – включає результати діяльності і вчинки, міміку, жестикуляцію, пантоміму й мовлення; другий – афективний, що включає те, що пов'язане з емоційним станом і переживаннями особистості; третій – гностичний (В. М'ясищев), когнітивний (Я. Коломинський), інформаційний (Б. Ломов), що характеризує активність особистості, що приймає й переробляє інформацію.

Розмаїття підходів до визначення і структури взаємодії приводять до висновку, що взаємодія як соціально-психологічна категорія є інтегруючим чинником, який об'єднує частини в цілісний процес безпосереднього або опосередкованого взаємовпливу об'єктів (суб'єктів), що породжує їх взаємну обумовленість і зв'язок. Взаємодія охоплює не лише дві особистості, але й частини груп, групи в цілому.

До категорій, що характеризують взаємодію в загальному плані та відображають особливості професійної діяльності фахівця, зокрема фахівця з комерційної діяльності, вважаємо за необхідне віднести мету, предмет, способи, зворотний зв'язок.

Мету взаємодії забезпечує цілеспрямованість (на відміну від стихійності) спільної діяльності, спілкування і співпереживання суб'єктів. Мета спрямовує взаємодію, являє собою передбачуваний результат діяльності, відповідаючий загальним інтересам і сприяючий реалізації потреб кожного з її учасників (С. Головін); забезпечує керованість

взаємних дій суб'єктів. Дослідники Г. Андрєєва, А. Журавльов, О. Леонтєв до мети взаємодії відносять оптимізацію відносин, інтенсифікацію, стимулювання, активізацію, управління, розвиток, формування, попередження, оцінку, інформування.

Предмет взаємодії утворює «поле», «простір», відносно якого відбуваються взаємні дії суб'єктів. Як предмет взаємодії виступають, на думку Р. Бейлса, емоції і проблеми. А. Журавльов називає взаємодію суб'єктів предметно спрямованою, підкреслюючи предметність взаємних дій. Предметом взаємодії виступають зв'язки, відносини, сумісні рішення, взаємний інтерес, спільність емоційних переживань, постановка і вирішення проблем (Г. Андрєєва, А. Хараш).

Способи взаємодії представляються методами, технологіями організації зв'язків; виявляються як міжсуб'єктні зв'язки, міжособистісні відносини; характеризують усвідомленість, взаєморозуміння, взаємоспрямованість дій суб'єктів відносно предмету взаємодії.

Зворотний зв'язок як атрибут взаємодії виступає зворотною реакцією на дію, забезпечує відгук на дію суб'єкта й характеризує суб'єктність іншої сторони взаємодії. О. Солов'їова називає його дзеркальним відображенням, реакцією на вплив, розумінням, механізмом, що забезпечує існування взаємодії [31]. Зворотний зв'язок виявляє зміни взаємодіючих суб'єктів, реакцію на впливи, сигналізує про стан предмету взаємодії, актуалізує спосіб взаємодії, наближає або віддаляє від мети взаємодії (Ю. Арутюнян, В. Конєцька, Л. Петровська). Наявність зворотного зв'язку забезпечує керованість, цільову орієнтацію, взаємність.

Зворотний зв'язок, на думку Л. Петрушенко, може бути зоровим спостереженням, звуковим повідомленням, електричним сигналом, мати вигляд повідомлень, доповідей, письмових звітів [73]. Л. Петрушенко вказує на те, що кібернетичне поняття зворотного зв'язку не зводиться до поняття зворотного впливу або фізичного каналу зворотного зв'язку. Для

кібернетичних систем важливим є не всякий зворотний зв'язок, а, перш за все, той, що регулює зворотну дію шляхом передачі необхідної для цього інформації щодо наявних змін всіх аспектів взаємодії.

Отже, взаємодія є процесом цілеспрямованим, предметним, організованим керованими і змінними щодо мети способами і зворотним зв'язком, що сприяє взаємопов'язаній і взаємообумовленій зміні суб'єктів. Таке розуміння взаємодії відповідає ситуації професійної діяльності фахівців з комерційної діяльності, оскільки містить вказівку на необхідність реалізації як суб'єкт-об'єктних, так і суб'єкт-суб'єктних відносин.

Трактування терміну «професійна взаємодія» зустрічається в наукових джерелах рідко, тому для встановлення специфічних ознак професійної взаємодії вважаємо за необхідне проаналізувати сутність поняття «професіоналізм». Це дозволить нам наряду із характерними ознаками взаємодії виділити й особливі риси професійної взаємодії.

Професіоналізм можна визначити як «ступінь оволодіння індивідом професійними навиками». У свою чергу, професіонал – (лат. *professio* – спеціальність, заняття) – індивід, який володіє високим рівнем теоретичної підготовки і сформованості системи узагальнених умінь та навичок для роботи за обраною професією. Критерієм професіонала виступає його здатність успішно виконувати роботу (професійну діяльність) різної складності. Діапазон складності конкретного виду праці (зміст, обсяг, послідовність виконання робіт) зумовлює певний рівень кваліфікації [88].

Згідно поглядів І. Багаєва, професіоналізм – це інтегрована якість, властивість особистості, і як будь-яка якість вона формується в діяльності, це і процес, і результат діяльності. Науковець виділяє три складових у структурі професіоналізму: професіоналізм знань, професіоналізм спілкування, професіоналізм самовдосконалення.

Спираючись на вищезазначене, можемо констатувати, що професійна взаємодія – це цілеспрямований, соціально-зумовлений, динамічний процес безпосереднього або опосередкованого одночасного впливу суб'єктів один на одного в результаті виконання певної професійної діяльності, при спрямовуючій ролі суб'єкта, що володіє сукупністю теоретичної та практичної підготовки, метою якого є реалізація змісту професійної діяльності одного і задоволення потреб іншого.

Професійна взаємодія є основою й умовою встановлення найрізноманітніших відносин у професійному середовищі. Вона виявляється у формі спільної діяльності, спілкування, емоційного співпереживання. Наведемо аналіз кожної форми з позиції мети, предмету, способів здійснення і зворотного зв'язку.

Спільна діяльність як форма професійної взаємодії передбачає суб'єкт-суб'єктні відносини, істотними характеристиками яких, за С. Головіним [20] є просторово-часова присутність учасників, їх особистий контакт, наявність єдиної мети, органів організації і керівництва, розділення процесу діяльності між учасниками, розвиток міжіндивідуальних зв'язків. Зарубіжні дослідники (H.Cook, S.Stingle, До.Helkama, M.E.Lamb, C.Schatz, M. Takala) вважають конституючими ознаками спільної діяльності наявність значущих цілей і розуміння того, що досягти їх можна за умови об'єднання загальних зусиль. У процесі спільної діяльності виникають комунікації, емоційні впливи, конструктивні дії у вирішенні сумісних завдань.

Щодо професійної взаємодії фахівців з комерційної діяльності, то метою їх спільної діяльності є інтенсифікація процесів, пов'язаних з купівлею-продажем, обміном та просуванням товарів від виробника до споживачів з метою отримання максимального прибутку комерційним підприємством.

Спілкування як форма професійної взаємодії являє собою обмін уявленнями, ідеями, інтересами, настроями, відчуттями, установками, інформацією. В ході обміну, на думку О. Леонтєва, виробляється загальний сенс [3], який підтверджує, що інформація прийнята, зрозуміла, осмислена. Г. Андрєєва [7] відзначає, що в кожному комунікативному процесі реально представлені у єдності діяльність, спілкування і пізнання (сумісне збагнення предмету).

У дослідженнях проблеми спілкування переважно розроблені питання його вербального і невербального аспектів. Особливістю спілкування як вербальної взаємодії є мовні контакти, що створюють простір спілкування. Діалог являє собою «активний, двосторонній характер взаємодії партнерів». Вербальні комунікації забезпечуються сумісними мовними діями, за допомогою яких відбувається не лише «рух інформації», але й учасники комунікації особливим чином впливають один на одного, орієнтують та переконують один одного, прагнуть досягти визначеної зміни поведінки; зрозуміти сенс того, що говорить інший, зрозуміти, пізнати іншого [10]. О. Леонтєв визначив зміст спілкування як особистісно-мовленнєву і соціально-мовленнєву орієнтацію.

Невербальне спілкування (Г. Бороздіна, В. Лабунська, А. Лобанов, В. Морозов, С. Рубінштейн) як взаємодія виконує функції доповнення і/або заміщення вербальних комунікацій. За допомогою невербальних способів забезпечується, за В. Лабунською, оптико-кінетична і екстралінгвістична система взаємодії, організується простір і час процесу спілкування, утримується візуальний контакт, репрезентується емоційний стан. Невербальні структури (погляд, зовнішній вигляд співбесідника, вираз обличчя, пантоміміка, вокальні якості голосу, інтонації, темп мови, паузи, сміх) доповнюють вербальні структури взаємодії і забезпечують досягнення поставленої мети [49].

Спілкування в професійній сфері набуває характер професійного, що має свої особливості, і в той же час підкоряється загальним психологічним закономірностям, властивим спілкуванню як формі взаємодії людини з іншими людьми, що включає комунікативний, інтерактивний і перцептивний компоненти.

На сьогодні активізувалися наукові дослідження проблеми професійної взаємодії засобами інформаційних і комунікаційних технологій (І. Гречихин, Н. Савченко, А. Яковлев). Використання інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) модернізує способи передачі інформації, збагачує процеси комунікації між суб'єктами професійної діяльності, оптимізує просторово-часові витрати на організацію професійної взаємодії.

Разом з тим, спілкування засобами інформаційних і комунікаційних технологій не може замінити міжособистісного спілкування, за забезпечується особистий контакт, візуалізація, що супроводжується, кінестезією, екстралінгвістичними ефектами. А. Бодальов визначив, що перцептивна сторона спілкування пов'язана з «пізнанням іншої людини». Соціальна перцепція (Г. Андрєєва, Дж. Брунер, А. Донцов) визначається як сприйняття зовнішніх ознак людини, зіставлення їх з його особистісними характеристиками, тлумачення і прогнозування її дій і вчинків; це процес пізнання однією людиною іншої, оцінювання її і формування певного ставлення (сприйняття зовнішнього вигляду і поведінкових реакцій об'єкту; сприйняття внутрішнього світу об'єкту, тобто сукупності його соціально-психологічних характеристик). Зазначені процеси здійснюються через механізми емпатії, рефлексії, атрибуції, ідентифікації і стереотипізації. Взаємодія з використання ІКТ мінімізує реалізацію названих психологічних механізмів і вимагає розробки психолого-педагогічних технологій взаємодії.

В професійній взаємодії фахівців в будь-якій сфері діяльності мета спілкування є професійною (вирішення професійного завдання); предмет спілкування: інформація, міжособистісний контакт; способи спілкування: вербальні, невербальні; зворотний зв'язок в спілкуванні: вербальні і невербальні сигнали розуміння – нерозуміння, ухвалення – неприйняття, згода – незгода, інтерес, бажання продовжувати спілкування (потреба в спільності з фахівцем).

Співпереживання як форма професійної взаємодії виявляється як чуйне, співчутливе ставлення до переживань іншого, емпатія, розуміння його настрою, інтересів, відчуттів. Емпатія як психологічна категорія означає здатність людини представити себе на місці іншого, відбувається як на мимовільному, так і на довільному рівні (Е. Тітченер, К. Роджерс). У великому психологічному словнику емпатія розглядається як позараціональне пізнання людиною внутрішнього світу інших людей [69, 88].

В професійній взаємодії фахівців метою співпереживання є глибоке розуміння співрозмовника, рефлексія власної взаємодії; предметом співпереживання є психологізм відносин; способами співпереживання є рефлексія, емоційне зараження, ухвалення іншого. Зворотний зв'язок в співпереживанні: співчуття, рефлексія, адекватність відчуттів, когнітивне прийняття.

Отже, професійну взаємодію характеризуємо наявністю мети, предмету, способу здійснення, зворотного зв'язку. Взаємодія виявляється у формі спільної діяльності, спілкування, співпереживання, для яких характерне загальне і особливе (дані представлено у таблиці).

Таблиця 2.1.

Характеристика професійної взаємодії

<i>Характеристика взаємодії</i>	<i>Сумісна діяльність</i>	<i>Спілкування</i>	<i>Співпереживання</i>
<i>Мета</i>			

Загальне	Забезпечення вирішення професійного завдання		
Особливе	Спільна діяльність	Обмін інформацією	Вияв участі
<i>Предмет</i>			
Загальне	Професійне завдання		
Особливе	Професійні дії	Міжособистісний контакт	Відносини
<i>Спосіб</i>			
Загальне	Вербальні, невербальні, практичні дії		
Особливе	Практичні дії	Вербальний контакт	Невербальний контакт
<i>Зворотний зв'язок</i>			
Загальне	Розуміння, прийняття, зворотна реакція		
Особливе	Практична дія як зворотна реакція	Вербальна відповідність впливу	Невербальна відповідність впливу

Професійну взаємодію характеризуємо наявністю мети, предмету, способу здійснення, зворотного зв'язку. Професійна взаємодія виявляється у формі спільної діяльності, спілкування, співпереживання. Як перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо необхідність визначення сутнісних характеристик суб'єктів взаємодії, зокрема професійної.

Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує міждисциплінарна взаємодія, яка заснована на взаємопроникненні та взаємозв'язку змісту окремих дисциплін, що мають достатню визначеність своїх предметних сфер і методологічних апаратів. Таке розуміння дозволяє сформулювати предмет міждисциплінарної взаємодії таким чином, щоб результати його вивчення можна було модифікувати, транслювати і використовувати за допомогою спільних дидактичних засобів.

Міждисциплінарна взаємодія передбачає різноманіття зв'язків у

підготовці фахівців, які закладені в змісті і дидактичному потенціалі різних дисциплін. Нині науковці (Л.Л. Нелюбин, Г.Т. Хухуни) стверджують [51], що механізми міждисциплінарної взаємодії бувають трьохтипів: 1) онтологічна супідрядність, тобто використання знань з однієї (базової) наукової дисципліни в іншій; 2) встановлення методологічної залежності – відтворення схем і норм наукового пізнання в рамках однієї науки, які були прийняті в іншій; 3) відтворення науково-практичної взаємної обґрунтованості – знання з різних наук взаємодоповнюються.

У широкому сенсі міждисциплінарність – це взаємодія змісту кількох

дисциплін. Тоді як у вузькому сенсі міждисциплінарність є особливим терміном, який передбачає виявлення кросдисциплінарності або мультидисциплінарності. Кросдисциплінарність – це погляд на одну дисципліну з перспективи іншої. За умови мультидисциплінарності в одному й тому ж дослідженні можуть взаємодіяти кілька дисциплін, кожна з яких дає різне бачення однієї й тієї ж проблеми.

Натомість в межах міждисциплінарності необхідна інтеграція інформаційних масивів різних дисциплін. Так, Н. Арістова виокремлює мультидисциплінарні, міждисциплінарні та трансдисциплінарні системи. У першому випадку використовуються методи з однієї дисципліни для вивчення іншої [3].

Для міждисциплінарного дослідження, навпаки, характерне створення нової методології і менша чіткість кордонів між сферами знання. Для трансдисциплінарних систем характерне принципове ігнорування межі відмінностей між дисциплінами.

При цьому створюється нова сфера знання, незалежна від взаємодії дисциплін, задіяних у дослідженні. Іншими словами, для міждисциплінарності, у вузькому сенсі слова, характерним є наявність

чіткої межі між дисциплінами. Міждисциплінарна взаємодія відбивається в таких трьох основних складниках будь-якої навчальної дисципліни: система знань – міжпредметні зв'язки якісно змінюють процес опанування змістом кожної окремо взятої дисципліни; система вмінь – навчально-пізнавальна діяльність майбутніх фахівців будується на основі використання міждисциплінарних зв'язків на практиці; система відносин – професійне становлення та ідентифікація відбувається в процесі синтезу нових знань з різних дисциплін.

Аналіз теоретичних положень дав нам змогу стверджувати, що міжпрофесійна взаємодія є категорією, що відображає процеси впливу різних суб'єктів один на одного, взаємну обумовленість їхніх вчинків і соціальних орієнтацій, зміну системи потреб, внутрішньо індивідних характеристик, а також міжособистісних зв'язків, які виникають у ході цієї взаємодії. Міжпрофесійна взаємодія, полягає не тільки в обміні інформацією, але й організації спільних дій, які допомагають партнерам реалізувати деяку спільну для них діяльність;

Теорії міжпрофесійної взаємодії представляють її як матеріальний процес, що супроводжується передачею матерії, руху й інформації: як співпрацю, спільну діяльність, співпереживання, спілкування.

Розмаїття підходів до визначення і структури взаємодії привели до висновку, що міжпрофесійна взаємодія як соціально-психологічна категорія є інтегруючим чинником, який об'єднує частини в цілісний процес безпосереднього або опосередкованого взаємовпливу об'єктів (суб'єктів), що породжує їх взаємну обумовленість і зв'язок.

Міжпрофесійна взаємодія – це цілеспрямований, соціально-зумовлений, динамічний процес безпосереднього або опосередкованого одночасного впливу суб'єктів один на одного в результаті виконання певної професійної діяльності, при спрямовуючій ролі суб'єкта, що володіє сукупністю теоретичної та практичної підготовки, метою якого є

реалізація змісту професійної діяльності одного і задоволення потреб іншого.

Міжпрофесійна взаємодія – це функціональна взаємодія, що має діловий характер і відрізняється від міжособистісної взаємодії. Вона сприяє досягненню індивідуальних цілей кожного та мети спільної трудової діяльності за умов високого рівня усвідомленості та позитивного емоційного фону [66].

Особливості міжпрофесійної взаємодії полягають в тому, що: партнер у міжпрофесійній взаємодії завжди виступає як особистість, значуща для суб'єкта; учасникам взаємодії притаманне добре взаєморозуміння в питаннях справи; головним завданням міжпрофесійної взаємодії виступає продуктивна співпраця.

Проблема міжпрофесійної взаємодії має відносно самостійний зміст, вона конкретизує взаємозв'язки особистості і професії, виявляє ті фактори, що опосередковують відносини індивідів у професійній діяльності. Ефективність її визначається, перш за все, сформованістю людини як особистості, як суб'єкта діяльності, пізнання, спілкування. Це, в свою чергу, передбачає, що формування людини як суб'єкта міжпрофесійної взаємодії має тривалий характер, обумовлений специфічними особливостями професіогенезу.

Ознаками міжпрофесійної взаємодії виступають: глибина, проблемність і критичність мислення; відкритість і готовність до діалогу, толерантність, чутливість до інших; гнучкість у пошуку альтернативних підходів до вирішення проблеми; варіативність і пластичність у комунікативних стратегіях; включеність у міжпрофесійну діяльність; наявність спільної мети; загальна мотивація; прийняття відповідальності за вибір рішення; спільні зусилля щодо реалізації вирішення проблем.

Основними формами міжпрофесійної взаємодії є спільна діяльність, яка включає суб'єкт-суб'єктні відносини, з позиції мети, предмету, способів здійснення і зворотного зв'язку [53].

Мета сприяє досягненню вирішення проблеми за умови об'єднання загальних зусиль, в процесі яких важливу роль відіграють знання, завдання та сенс співпраці, комунікації, емоційні впливи, конструктивні дії у вирішенні цієї проблеми та рефлексивне осмислення праці.

Предметом міжпрофесійної взаємодії виступає професійне завдання. Способами міжпрофесійної взаємодії є: мотиви, готовність до професійної діяльності, практичні дії, спілкування, професійні дії, правильність у прийнятті рішень, взаємодопомога, відповідальність.

Зворотний зв'язок полягає у розумінні, суб'єктній активності, емоційному співпереживанні. Зазначені процеси здійснюються через механізми емпатії (розуміння відносин, почуттів, психічних станів іншої особи в формі співпереживання), рефлексії (усвідомлення особою того, як її сприймають і оцінюють інші особи або групи); атрибуції (це процес, у якому особа або група пояснюють причини поведінки або подій), ідентифікації (це спосіб пізнання, при якому встановлюється подібність об'єктів шляхом знаходження спільного та відмінного в їх ознаках) і стереотипізації (процес формування враження про особу на основі вироблених стереотипів).

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує питання готовності фахівців соціономічної сфери до виконання спільних професійних обов'язків. На сьогодні така проблема розглядається в роботах В. Бочарової, Т. Завгородньої, І. Зверєвої, А. Капської, О. Карпенко. Окремі аспекти формування професійної готовності фахівців соціальної роботи до здійснення соціального супроводу висвітлені у роботах Н. Клименюк, І. Мельничук, І. Трубавіної.

За визначенням Я.М. Раєвської, «однією з актуальних сьогодні є проблема приведення у відповідність системи підготовки фахівців соціальної сфери з тими завданнями та функціональними обов'язками, які вони повинні виконувати після закінчення вищого навчального закладу». Тобто, піднімається питання про створення неперервної багаторівневої системи підготовки кадрів для соціальної сфери, що безпосередньо пов'язане із завданням вдосконалення різнорівневої структури освітніх закладів, які надають соціальну освіту. Соціальна робота є одним із найбільш багатопланових і трудомістких видів професійної діяльності, тому фахівець соціальної сфери може працювати на різних рівнях реалізації соціальної діяльності, що вимагає і різних рівнів освіти і кваліфікації. Вищий навчальний заклад, безумовно, повинен забезпечити якісну професійну підготовку, але при цьому не забувати про важливість формування особистісних якостей майбутнього фахівця соціальної сфери. [66].

Теоретичний аналіз наукових джерел, результати опитування студентів та фахівців соціальної сфери, надав можливість виокремити основні проблеми, що виникають у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, зокрема: професійно-особистісне становлення студента в системі «людина-людина»; відсутність навчальних дисциплін, які б дозволили розширити коло теоретичних знань про міжпрофесійну взаємодію, сприяли б професійному самовдосконаленню в напрямі успішної професійної діяльності; оптимізація практичної та методичної підготовки студентів з врахуванням практико-орієнтованого характеру професійної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери, яка ґрунтується на засадах міжпрофесійної взаємодії.

Фрагментарність, яка властива сучасному стану сфери, не дає можливості усвідомлено організувати міжпрофесійну взаємодію. Вона

іноді відбувається в конкретних робочих взаємодіях (наприклад, під час експертизи складних проєктів), але не організована як систематична комунікація з питань розвитку сфери і її взаємодії з іншими сферами. У підсумку – реальне уповільнення розвитку багатьох сфер і соціальної, в першу чергу.

Формування професійної діяльності фахівця соціальної сфери до міжпрофесійної діяльності має здійснюватися на основі єдності теорії і практики навчання, реалізації у навчальній діяльності репродукції і творчості, раціонального і емоційного. При цьому професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії має ґрунтуватися на основних дидактичних принципах (фундаментальності, системності, єдності логічного та історичного, єдності суспільного і особистісного, єдності теорії і практики), що дозволяє говорити про можливість створення особистісної траєкторії та моделі професійного становлення фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії. [26].

Особистісну траєкторію професійного становлення трактуємо як основу формування освітньої ситуації, що максимально орієнтована на реалізацію особистісного, професійного потенціалу кожного студента, який в такий спосіб розвиває активну позицію, мобільність, здатність до самоорганізації, реалізації власних можливостей.

Розглядаючи сутність та особливості побудови особистісної траєкторії професійного становлення фахівців соціальної сфери велику увагу приділяємо компонентам готовності (мотиваційному, орієнтаційному, особистісному та рефлексивному), адже саме шляхом формування всіх її компонентів здійснюється успішна готовність до професійної діяльності.

Зміст підготовки фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії повинен включати такі компоненти: глибокий аналіз сучасного соціального розвитку і формування вміння дати об'єктивну оцінку

соціальній політиці, запропонувати альтернативні варіанти; чітке уявлення і класифікацію сучасних моделей, форм і методів самої практики соціальної роботи; власне педагогічний процес підготовки фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії; розробку теорій, концепцій, моделей і технологій, спрямованих на ефективне функціонування фахівців соціальної сфери у міжпрофесійній взаємодії; розробку і реалізацію програм, що підвищують компетентність міжпрофесійної взаємодії фахівців соціальної сфери.

Розроблена нами структура особистісної траєкторії підготовки фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії включає наступні етапи [27]:

I етап – пропедевтично-адаптаційний: діагностика студентів до міжпрофесійної взаємодії як результат професійної підготовки (мотивація оволодіння професією, вияв професійно-важливих якостей, рівень теоретичної підготовки, рівень практично-професійних умінь, самооцінка готовності до практичної соціальної роботи);

II етап – організаційно-формульвальний: технології (практично-зорієнтовані. Особистісно-розвивальні, інтеракивно-імітаційні), методи (експертизи, моделювання і проектування), зміст професійної підготовки;

III етап – діяльнісний: принципи (гуманізації, людиноцентризму, збагачення та поглиблення розвитку, виважених рішень, діяльнісної спрямованості), підходи (особистісно-діяльнісний, компетентнісний, системний), компоненти (мотиваційно-особистісний, когнітивно-змістовий, діяльнісно-практичний, регуляційний);

IV етап – оцінювальний (моніторинг готовності до міжпрофесійної взаємодії, контроль, корекція та оптимізація)

Під психологічною готовністю майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної діяльності ми розуміємо цілісне новоутворення, що проявляється, з одного боку, як якість особистості, а з іншого як психічний

стан, що забезпечує цілеспрямований розвиток особистості для ефективного виконання майбутньої професійної діяльності. Під «якістю особистості» ми розуміємо сформованість певної системи психологічних якостей і професійних умінь у студента, які необхідні йому для виконання майбутньої професійної діяльності у процесі міжпрофесійної взаємодії. А під «психічним станом» особистості – гуманістичну спрямованість особистості, прагнення до успіху в майбутній професійній діяльності. Психологічна готовність включає в себе з однієї сторони запас професійних знань, умінь і навичок; з іншої – риси особистості: переконання, педагогічні здібності, інтереси, професійна пам'ять, мислення, увага, педагогічна спрямованість думки, працездатність, емоційність, моральний потенціал особистості, що забезпечать успішне виконання професійних функцій. Варто зазначити, що ядром готовності становлять психічні процеси і властивості. Вони є фундаментом якостей особистості.

Обґрунтування соціально-психологічних та педагогічних умов підготовки фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії, зокрема: формування мотивації студентів на міжпрофесійну взаємодію та її саморозвиток (визначається необхідністю цілеспрямованого впливу на мотиваційну сферу та розвитку якостей фахівця соціальної сфери); збагачення змісту фахових дисциплін тематикою, пов'язаною з підготовкою фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії; використання форм, методів розвитку підготовки фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії у процесі практичної підготовки та волонтерської діяльності (зумовлено недостатньою кількістю практико-орієнтованих завдань у процесі фахової підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, відсутністю цілеспрямованого впливу на формування професійної поведінки майбутнього фахівця) спонукало до розробки моделі підготовки фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії,

яка містить три блоки: нормативно-цільовий, змістово-процесуальний (соціально-психологічний та педагогічний напрями) та результативний. У цільовому блоці моделі визначено мету і завдання підготовки фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії. Змістово-процесуальний блок містить соціально-психологічний напрям (компоненти, критерії, рівні готовності фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії), педагогічний напрям (збагачення змісту фахових дисциплін, етапи підготовки фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії). Результативний блок представляє очікувані результати з підготовки фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії, суттєві зміни яких свідчать про ефективність розробленої моделі.

Професійна підготовка у закладах вищої освіти – це цілеспрямований процес формування особистості професіонала, який забезпечується наявними в освітньому закладі засобами і передбачає готовність особистості до конкретного виду професійної діяльності. Потребують вирішення питання удосконалення змісту професійної підготовки фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії, розробки ефективної технології підготовки тощо. Саме тому у подальших дослідженнях планується впровадження моделі підготовки фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії.

1.3. Каністерапія як метод психологічної допомоги

Каністерапія (лат. *canis* – собака і грецьк. *therapeia* – лікування, оздоровлення) – один з видів лікування та реабілітації людини за допомогою звичайних або спеціально відібраних і навчених собак під наглядом кваліфікованих фахівців (також відома як лікувальна кінологія).

Сам термін «каністерапія» виник у 60-ті роки ХХ ст. у США. Хоча історія співіснування, співпраці та взаємодопомоги між людиною і собакою налічує до 40 тисяч років (підтверджують археологічні знахідки), але, власне, напрямок терапії розвивався із середини минулого століття. Для України каністерапія – це абсолютно новий метод реабілітації.

Каністерапія, у цілому, як метод корекційного та розвивального впливу, має глибоке історичне коріння. У первісному суспільстві віра у могутність тварини-тотема змушувала людей дотримуватися певних норм і правил, регулювала спілкування і була одним з джерел добробуту та спокою [15].

Подібне ставлення людей до тварин сприяло розширенню можливостей емоційного реагування страхів, агресивності, почуття безпорадності й самотності, знімало психічне напруження, дозволяло переживати зміни та шукати ресурси в самих собі, давало заспокоєння та впевненість. Можна сказати, що тварини були одними з перших психотерапевтів, що надавали психологічну допомогу людині.

Каністерапія виявляється найефективнішим методом для дітей і літніх людей, які часто є найбільш вразливими категоріями щодо соціалізації та емоційного благополуччя. Особливе значення має каністерапія для категорії дітей з обмеженнями у розвитку. Собака дає їм можливість не лише знайти собі друга, але і справлятися зі своїми проблемами. Спілкування з собакою відіграє особливу роль у соціально-

психологічному благополуччі дітей, воно дає необхідне емоційне підживлення і саме по собі є психотерапією. Собаки допомагають подолати самотність та знімають психоемоційне напруження [24].

Каністерапія використовується в роботі з різними категоріями людей. Собака дозволить надовго стримати страх, депресію, напругу, знизити неуважність і мобілізувати рухові функції. Собак використовують для профілактики й лікування простудних захворювань, захворювань серцево-судинної системи, при безсонні, алергії та астмі. Собаки діагностують напади епілепсії та можуть попередити їх за 20 хвилин до початку.

На сьогодні каністерапія широко поширена у країнах західної Європи, Америки, подібний досвід є у Польщі, і все частіше до цього методу звертаються в Україні.

Саме тому впровадження каністерапії як нового, альтернативного та водночас безперечно дієвого методу психотерапії є надзвичайно актуальним. Проте варто пам'ятати, що каністерапія – це не панацея. Але факт незаперечний: за допомогою собак у багатьох хворих поліпшується координація рухів, пам'ять, діти стають більш товариськими й самостійними [46].

Наукове підтвердження важливої ролі невербального спілкування з собакою (візуального контакту, дотику, міміки, жестикуляції) стало обґрунтуванням доречності використання собак у психіатричних клініках у разі комунікативних розладів або відмови пацієнтів від спілкування.

Серед використовуваних тварин, наприклад, у психотерапії в США 95 відсотків становлять саме собаки, яких легко навчати командам і які охоче їх виконують.

Популярність собак у терапії різних розладів розвитку пояснюють також тим, що собаки вміють виявляти свої емоції, а також є істотами доброзичливими, прихильними і вдячними щодо людей, постійно

налаштованими на гру. Присутність у терапії веселого доброзичливого собаки сприяє поліпшенню поведінки дітей і зменшенню, наприклад, таких проявів аутизму, як заглиблення в себе. Ігри з собакою роблять терапію приємною, продуктивною і підвищують вірогідність того, що дитина захоче продовжувати такі зустрічі.

До терапії залучають спеціально навчених тварин. Кращі «терапевти» – сенбернари, ньюфаундленди, коллі, ризеншнауцери, боксери, тер'єри, спанієлі та лабрадори. За спостереженням фахівців каністерапії, завдяки спілкуванню з собаками діти починають ефективніше спілкуватися і з людьми, розуміти значення невербальної комунікації, у них покращується координація рухів, пам'ять, вони стають більш самостійними [44].

Навчені собаки по-справжньому турбуються про дитину. Для дітей – це і няня, і друг, і захисник. Діти доглядають собак, наприклад, розчісують їм шерсть, дресирують їх і вчать чітко вимовляти слова. Навіть глибоко занурений в себе малюк реагує на бурхливу радість собаки під час зустрічі або тугу в разі розлученні.

До терапевтичних цілей долучають й інших тварин, але набагато рідше, оскільки безпосередній терапевтичний ефект у цих випадках дещо нижчий. Так, наприклад, американське анімалотерапевтична громада «Дельта» використовує у своїй роботі понад дві тисячі різних тварин, зокрема морських свинок, кроликів, курей, лам, кіз, осликів, папуг й інших одомашнених тварин.

Відомо, що в терапевтичних цілях використовують не лише самих тварин, але й їх образи (фотографії, фільми), а також – звуки тварин.

Проблеми дітей із вадами розумового розвитку й аутичними розладами та різні методи психоосвітньої роботи з ними, у тому числі з використанням каністерапії, розглядалися у дослідженнях С. Забрамної, М. Мальцевої, Л. Ращевської, Л. Смолової, А. Субботіна. Аналіз робіт

учених дає підстави свідчити про актуальність проблеми застосування каністерапії в якості одного із методів реабілітації у психоосвітній роботі з дітьми із вадами розумового розвитку та аутичними розладами [45].

Так, М.Мальцева зазначає, що на сьогодні, на жаль, не існує жодних методів та засобів, які можуть остаточно вилікувати аутизм [45]. Тому, для більш раціонального ефекту, каністерапію часто поєднують з іншими методами реабілітації. Каністерапія може включати в себе фізичну реабілітацію за допомогою спеціальних вправ, спрямованих на відновлення поведінкових реакцій і вироблення координованих рухів (наприклад, підняття ніг одночасно із підняттям лап собакою тощо).

На заняттях використовуються найрізноманітніші прийоми: ігри, вправи, елементи трюкового дресирування, казкотерапія (діти беруть участь у складанні історій і казок із персонажами собаками, виконують музичні постановки, програють ролі у своїх історіях і казках) тощо. Таке проживання емоцій та почуттів дозволяє більш повно розвивати і коригувати емоційно-вольову сферу дитини. Залучення уваги дитини до подій на занятті і матеріалу, пропонованого дітям, ґрунтується на постійній підтримці інтересу. Все це й зумовлює актуальність та значущість каністерапії в психоосвітній роботі з «особливими» дітьми.

Л. Смолова зазначає, що пет-терапія допомагає в нормалізації соціального простору, знижує відчуття самотності у людей, що мають психічні порушення та обмежені можливості [74].

А. Медведєв наводить дані Міністерства освіти та наукових досліджень ФРН, згідно з якими власники собак менше сприйнятливі до стресових розладів, депресій та на 25% рідше звертаються до лікаря, ніж люди, що не мають собак. Аутичні розлади характеризуються порушенням емоційного зв'язку, навіть з близькими людьми, стереотипністю поведінки, консерватизмом у взаєминах з оточуючим середовищем, страхом змін у ньому, мовленнєвим недорозвитком, фоновим відчуттям

тривоги та страху. Через такий стан діти знаходяться у постійному стресі [46].

Дитина з вадами розумового розвитку вже з перших років життя потребує реабілітації, покращення фізичного та соціального розвитку. Для такої реабілітації корисною є терапія із застосуванням собаки. Вона є найбільш популярною з-поміж інших видів анімалотерапії через свою доступність та соціально прийнятну поведінку.

Появі каністерапії ми завдячуємо канадському дитячому психіатру Б. Левінсону. Саме він у 60-х роках виявив позитивний вплив собаки на дітей, які проходили в нього лікування. Тоді й отримав цей метод назву «пет-терапія» (з англ. *pet* – домашня тварина, годіванець), або «каністерапія» (з лат. *canis* – собака + грец. *εραλεια* – лікування).

Б. Левінсон спостерігав за взаємодією юних пацієнтів та собак, у результаті дійшов висновку, що саме собака є ініціатором таких взаємостосунків. Дитина завдяки собаці відчуває себе у безпеці, випромінює психологічний комфорт, що прискорює лікування. Він відмічав, що застосування каністерапії дає позитивні результати в роботі із замкнутими, некомунікабельними дітьми, та дітьми, які мають аутизм або шизофренію. Так, психіатр Б. Левінсон зазначив, що спілкування з собакою в якості базового компонента психотерапії може допомогти аутистам почати контактувати з реальністю [67].

Заняття з каністерапії сприяють загальному розвитку дитини, корекції психоемоційної та вольової сфер особистості, розширенню кругозору, засвоєнню нових понять і навичок самопрезентації. Каністерапія сприяє розвитку адаптації до взаємодії з собаками різних порід і розмірів. Учені стверджують, що каністерапія активізує дрібну моторику, розвиває довільні дії, тактильний канал сприйняття та емпатію. Каністерапія є одним із ефективних напрямів у світовій реабілітології. Це один із видів реабілітації людини за допомогою спеціально відібраних і

навчених собак під наглядом кваліфікованих інструкторів-дресирувальників та психологів.

Реабілітація за допомогою каністерапії – це процес і система психологічних, педагогічних заходів, спрямованих на усунення або, можливо, більш повну компенсацію обмежень життєдіяльності, викликаних порушенням здоров'я, за допомогою взаємодії з собакою.

Каністерапія поліпшує стан дітей, хворих на аутизм, аутичні розлади, синдром Дауна, ДЦП, синдром дефіциту уваги і гіперактивності, із затримкою мовленнєвого розвитку, затримкою розумового розвитку та при інших специфічних особливостях розвитку дитини. Дієвість методу каністерапії полягає в тому, що собака виступає суб'єктом взаємодії, здатним повною мірою створити ситуацію довіри, особистісної безпеки, виступає з'єднувальним ланцюжком процесу налагодження взаємин з однолітками та оточуючими людьми.

Професійне завдання фахівців полягає в тому, щоб розімкнути дуальний зв'язок «собака-дитина» і ввести в цей простір інших учасників взаємодії. За допомогою спілкування собаки і дитини з обмеженими можливостями відбувається відновлення соціального статусу неповносправної дитини, включення її в соціальне середовище, розкриття індивідуальності.

Перші симптоми аутичних розладів стають помітними вже упродовж перших двох років з моменту народження дитини. При своєчасному втручанні таку дитину можна навчити елементарним навикам самообслуговування, допомагати собі, соціальним взаємостосункам та спілкуванню з оточуючими [80].

Спілкування з собаками дозволяє «особливій» дитині буди собою, бо для собаки немає значення, чи відповідає дитина загальноприйнятим психоосвітнім та медичним нормам. Собака не оцінює, не критикує, не

ведеться на істерики й не задовольняє примхи дитини, заважаючи її розвитку.

За даними останніх досліджень собаки-терапевти можуть знизити стрес у дітей з аутизмом. Такі собаки проходять спеціальне навчання, яке гарантує їхню повну слухняність і спокій у будь-якій ситуації. Після появи такої собаки у домі в дітей з аутичними розладами понижується рівень гормону стресу – кортизолу [82].

Попередні дослідження також показали ефективність собак-терапевтів у соціальній адаптації та підвищенні у дітей здатності вирішувати побутові ситуації. Канадський професор кафедри психіатрії С. Люп'єн зазначає, що позитивні результати щодо позитивного впливу собак-терапевтів на фізіологічному рівні були отримані вперше. Результати досліджень були опубліковані у фаховому журналі «Psychoneuroendocrinology» («Психонейроендокринологія»).

С. Люп'єн та її колеги вимірювали рівень кортизолу у слині 42 дітей з розладами аутистичного спектру (РАС). У нормі рівень кортизолу досягає піку приблизно через 30 хвилин після пробудження людини. Це явище називається «кортизолова реакція на пробудження», а потім, упродовж дня, рівень знижується. У дітей вимірювалася кортизолова реакція на пробудження до, під час і після роботи із собакою-терапевтом. За два тижні до появи собаки рівень кортизолу у дітей підвищувався на 58% упродовж перших 30 хвилин з моменту пробудження. У присутності собаки реакція на пробудження знижувалася, підвищення було лише на 10%. Через 4 тижні собак забрали, рівень кортизолової реакції на пробудження знову збільшився і досяг 48%.

За словами батьків, під час перебування в домі собаки, у дітей зменшувалася проблемна поведінка, у тому числі й істерики. За 2 тижні до появи собаки середня кількість таких випадків сягала 33-х. Під час знаходження в домі собаки – зменшилася до 25-ти випадків.

На думку професора С. Люп'єн подальші дослідження необхідні, щоб з'ясувати, яким чином і чому присутність собаки знижує рівень кортизолу. Гіпотетично, можливо собаки допомагають дітям краще засинати, що впливає на рівень цього гормону [81].

3. Фрейд, який мав собаку породи чау-чау, також помітив, що пацієнти, які приходять на психотерапевтичний прийом, почувають себе спокійніше та є більш відкритими у присутності його собаки [78].

Пізніше Б. Левінсон провів опитування 150 лікарів – дитячих психотерапевтів – за допомогою спеціального анкетування. Третя частина з них зізналася, що залучають тварин у ході дитячої психотерапії, перше місце серед яких посіла собака. Тому метод каністерапії є дуже поширеним на Заході та швидко набуває популярності в Україні.

Однією з країн, у яких каністерапія набула державного визнання та законодавчого урегулювання, є Польща. Професія каністерапевта визначена законом в якості професійної діяльності. Вона регулюється Канонам каністерапії, який у першій редакції був оприлюднений у 2006 році. Згідно цього документу каністерапія – це метод, що посилює розвиток особистості, освіти та реабілітації, у якій мотиватором є спеціально відібраний та навчений собака, який управляється кваліфікованим каністерапевтом.

Каністерапія в Польщі включає в себе такі *види занять*:

1. *Зустріч із собакою (ЗС)* – це заняття, метою якого є налагодження позитивного контакту між учасниками та собакою. Під час спонтанної, веселої гри (під керівництвом ведучого) учасники звикають до контакту з собакою, гладять його, дають команди. Завданням цього заняття є передача позитивних емоцій учасникам, отримання задоволення від спілкування з собакою, подолання страху у взаємодії із оточуючими. Заняття стимулює розвиток органів чуття і сприйняття, дозволяє відволіктися від навколишньої

реальності. Залежно від потреб підопічних і можливостей установи, заняття має форму індивідуальних зустрічей або групової роботи. Вони можуть проходити у формі одноразових зустрічей або циклічного заняття. Тривалість, зазвичай, не визначається однозначно. Каністерапевт веде документацію у вигляді нотаток щодо поведінки учасників.

2. *Навчання з Собакою (НС)* – це заняття, спрямоване на поліпшення інтелектуальної і пізнавальної сфер дитини, що вимагає певної підготовки (сценарію), а також знань і вмінь, які виходять за межі ЗС. Заняття, зазвичай, проходять у дитячих садочках і школах. Собака використовується в якості «помічника у навчанні», мотивує до навчання та активізує можливості до засвоєння знань. Дитина більш охоче запам'ятовує зміст матеріалу, героєм якого є її новий друг-собака. НС також допомагає дітям із низьким сприйняттям або тим, які не бажають (з різних причин) засвоювати матеріал та відвідувати школу. Заняття проводяться у групах або індивідуально. Вони мають певний сценарій, що реалізовує програму навчання. Рекомендується вести документацію заняття, особливо у разі проведення індивідуального.

3. *Терапія з Собакою (ТС)* – це комплекс вправ, які відповідають запланованій реабілітаційній меті. Розробляється методика, яка узгоджується з реабілітологом або лікарем. Ця методика характеризується індивідуальним підходом до кожного з учасників щодо його можливостей і потреб. ТС повинна бути задокументована: на кожного учасника відкривається інформаційна карта і карта проведення заняття. У них фіксуються види вправ, а головне, досягнуті результати, які дозволяють вивірити доцільність застосування методів. ТС є розвиваючою системою, тобто залежно від ступеня досягнення успіхів у реабілітації застосовується

поступове підвищення рівня труднощів. Найефективнішою формою ТС є індивідуальне заняття або заняття в малих групах [*Канопу кунотерапії, 2006*].

А. Субботін і Л. Ращевська виділяють пасивну та активну діяльність за участю тварин.

Пасивна – це просте спостереження за поведінкою собак, за їх комунікацією з іншими людьми (наприклад, з батьками дітей) тощо.

Активна діяльність – це сумісна діяльність клієнтів та собак: ігри, годування, сумісні фізичні вправи тощо. Саме від такої діяльності залежить терапевтичний ефект. Для подібної терапії потрібні спеціально відібрані та навчені собаки, а також підготовлені спеціалісти (психолог чи психотерапевт та дресирувальник) [89].

Цей метод може використовуватися в чистому вигляді або в комбінації з іншими. Однак, вважаємо, що найбільш ефективним є поєднання різних методів та способів реабілітації, зокрема доцільно застосовувати каністерапію в поєднанні з арт-терапією, ігротерапією, фізичними вправами тощо.

Так, С. Забрамна вважає, що для розумово відсталих дітей характерною є виражена обмеженість обсягу сприйняття (нерозуміння повного тексту), порушення вибіркового сприйняття, сприйняття простору та часу, бажання пізнавати оточуючий світ; не виникає потреба в емоційному спілкуванні з дорослими [24]. Таким дітям взаємодіяти з собакою емоційно та й інтелектуально значно легше, ніж з людьми. Собаки не володіють абстрактним мисленням та мовленням. Гра та спілкування з собакою зрозумілі для дитини, оскільки потребують виконання чітких дій і, як правило, мають передбачуваний результат зі сторони собаки.

Сумісна з собаками діяльність має бути продумана спеціалістами у вигляді програми заняття. Перші заняття для дитини повинні починатися

зі знайомства з собакою та іншими присутніми (при групових заняттях). У складних випадках заняття може починатися з пасивного спостереження як за собакою, так і за діями інших пацієнтів. Ігри та спілкування, взаємності від потреби конкретної дитини, можна змінювати, спрощувати чи ускладнювати.

Для «особливих» дітей система взаєностосунків у соціумі часто виявляється занадто складною, навіть коли йдеться про обмежену групу, наприклад, сім'ю чи групу у дитячому садочку. Освоїти всі форми поведінки, що потребують такі взаємини, не можливо без певного рівня інтелекту. Дитина розгублюється через неможливість осмислити такий об'єм інформації. Це поглиблює дезадаптацію та часто стає причиною агресивної поведінки дитини. Взаємини ж із собакою достатньо прості. Саме через це така дитина може сама оцінювати ситуацію та управляти нею.

Собака має обмежений словниковий запас для розуміння мовлення та набір умовних сигналів для керування нею. Віддаючи собаці команди, дитина має змогу відчувати себе повноправним учасником комунікації. Каністерапія, на думку А. Субботіна і Л. Рацевської, виступає в якості опори для побудови та впорядкування уявлення дитини про світ [80].

Так, Т. Любімова вказує на необхідність комплексного підходу до корекції за допомогою спеціально підібраних ігор та вправ із собаками. Через особливість кожної дитини потрібно знаходити індивідуальний підхід з урахуванням стану дитини, її віку, характерологічних особливостей та специфічних потреб. Повинна вестися документація, динаміка розвитку дитини має відстежуватися спеціалістом (лікарем дитини, психологом, дефектологом) [44].

М. Мальцева вказує на необхідність отримати інформацію про патологічні порушення, з якими каністерапевту доведеться мати справу та почати працювати з найбільш значущими з них. Вона рекомендує

ускладнювати завдання поступово для того, щоб не обтяжувати дитину. Не треба поспішати, на першому занятті головне не заподіяти шкоду пацієнту. «Особливі» діти можуть страждати неофобією (боятися всього нового), бути недружелюбними або гидливими. Бажано розпочинати заняття ритуалом знайомства з новими людьми і тваринами, а завершати – ритуалом прощання. Такі ритуали заспокоюють дітей та створюють сприятливу атмосферу з подальшою перспективою [45].

У каністерапії, як і в інших методах психоосвітньої роботи з дітьми з вадами розумового розвитку й аутичними розладами, проведення наукових досліджень ускладнюється різними патологічними симптомами та індивідуальними особливостями кожної дитини. Ускладнення збору анамнезу полягає в тому, що батьки достатньо необ'єктивно подають інформацію про дитину. У медичній та педагогічній документації має місце гіпер- та гіподіагностика, що з'ясовується з часом. Ускладнення полягають ще в тому, що помітні терапевтичні результати з'являються через досить тривалий час після занять (місяць, рік). З метою покращення результатів необхідно проводити динамічне спостереження та співпрацювати з іншими спеціалістами, що фахово взаємодіють з дитиною.

Більшість опублікованих досліджень щодо анімалотерапії, як зазначає професор психології з Університету Західної Кароліни Г. Герцог, свідчать про позитивні результати. Було проведено дослідження з 14 пацієнтами з діагнозом аутизм [34]. Однак, складно дослідити результативність подібних досліджень через ряд причин: недостатня кількість вибірки досліджуваних, визначення контрольної групи, відсутність чітких критеріїв і термінології, наявність об'єктивного контролю за дослідженням тощо.

Отже, каністерапія є дуже цікавим і перспективним методом психоосвітньої роботи. На жаль, технічний прогрес значно віддаляє

людину від природи, яка здатна відновлювати та зцілювати. Безумовна любов й абсолютне прийняття, що дарують нам собаки, здійснюють дива навіть з «особливими» дітьми.

Синтезуючи результати досліджень, визначимо переваги каністерапії у психоосвітній реабілітаційній діяльності.

1. Спілкування з собакою, у першу чергу, підвищує мотивацію, тому прогрес відбувається не на подоланні перешкод (фізичних, психічних), а на емоційному пориві, на бажанні зробити що-небудь для тварини. Собака є достатньо активним учасником взаємодії, до того ж вона тонко відчуває налаштованість дитини, її психоемоційний стан, вгадує її бажання.

2. Важливим аспектом є те, що собака розуміє, що їй хоче сказати дитина, а це дає можливість дитині відчути себе успішною, проявити свої лідерські якості та отримати позитивний зворотний зв'язок як від тварини, так і від дорослого, який поруч.

3. Дитина реалізовує і задовольняє потреби: бути визнаною у спілкуванні, любові та повазі, фізичному контакті, потребу в суспільно-корисній праці, прояві турботи про оточуючих тощо.

4. Діти з аутизмом та іншими особливостями розвитку спілкуються з дорослими й однолітками більш відкрито і безпосередньо, коли ця взаємодія будується навколо собаки і разом з собакою.

5. Безсумнівна користь для розвитку когнітивної сфери дитини. Оскільки в ході занять вживається багато нових слів і термінів з кінології, в ігровій формі пропонуються різні інтелектуальні завдання, діти у формі гри розширюють свій кругозір, підвищують інтерес до навчання.

6. Собака зчитує інформацію про емоційний стан дитини на невербальному рівні, що дозволяє їй більш чуйно реагувати на мінливий стан дитини і допомагати останній контролювати свої емоції.

7. Програма занять може включати в себе й фізичну реабілітацію. Це спеціальні вправи, спрямовані на відновлення поведінкових реакцій,

вироблення координованих рухів з довільним розслабленням скелетної та дихальної мускулатури. При цьому механізм поліпшення самопочуття пов'язаний з посиленням продукування ендорфінів при тривалій м'язовій активності, які благотворно впливають на психічний стан людини.

8. Важливою складовою занять є наочність. Для проведення занять використовуються стенди, плакати, кінологічне спорядження (собачі іграшки, повідки тощо), костюмовані театральні шоу з собаками. Діти не тільки залучаються до участі в різних іграх, але також є активними учасниками розробки і підготовки сценаріїв шоу, музичних постановок, казкотерапії, виходять з собаками і показують різні номери, придумують і проводять змагання, в яких дорослі і собаки змагаються в кмітливості та спритності з дітьми. У результаті занять вдається допомогти дітям подолати страх і невпевненість у собі під час публічних виступів.

В Україні каністерапія зовсім новий і молодий напрям реабілітації і терапії, яким займається невелика кількість ентузіастів-психологів, інструкторів-дресирувальників, реабілітологів. Існує потреба у створенні відповідних державних нормативів, методичних рекомендацій співпраці з фахівцями відповідної медичної спрямованості та у проведенні досліджень з метою відстеження результативності застосування методу.

Висновки до розділу 1.

1. На сьогодні психологічна допомога особистості є найбільш розповсюдженою та затребуваною, оскільки вирішує завдання стабілізації внутрішнього стану особистості, підтримки психологічної рівноваги, збереження / встановлення ефективних взаємовідносин. Базовими практиками психологічної допомоги виступають психологічне консультування, психокорекція, психотерапія, коучінг.
2. В умовах складних сучасних запитів психологічна допомога трансформується в комплекс психологічних, організаційних, медичних заходів, спрямованих на забезпечення успішного перенесення особистістю психотравмуючих факторів та обставин, збереження працездатності та попередження розвитку посттравматичних стресових розладів. Діапазон форм психологічної допомоги стає гранично широким і включає: просту присутність разом з клієнтом, що породжує ефект фасилітації; повідомлення корисної інформації; психічне зараження; демонстрація ефективних моделей поведінки; навчання; стимуляція; психологічна реабілітація; консультування; психотерапія.
3. Психологічна допомога як інституалізований вид соціальних відносин виявляється, насамперед, в суб'єкт-суб'єктних взаємодіях, які можуть реалізовуватись у різній формі. Тому відносини допомоги – це такі відносини, в яких одна зі сторін намагається сприяти іншій стороні в особистісному зростанні, розвитку, кращій

життєдіяльності, досягненні зрілості, в умінні будувати стосунки з іншими людьми.

4. Аналіз підходів щодо визначення і структури взаємодії показують, що взаємодія як соціально-психологічна категорія є інтегруючим чинником, який об'єднує частини в цілісний процес безпосереднього або опосередкованого взаємовпливу об'єктів (суб'єктів), що породжує їх взаємну обумовленість і зв'язок. Взаємодія охоплює не лише дві особистості, але й частини груп, групи в цілому.
5. Способи взаємодії визначаються методами й технологіями організації зв'язків; виявляються як міжсуб'єктні зв'язки, міжособистісні відносини; характеризують усвідомленість, взаєморозуміння, взаємоспрямованість дій суб'єктів відносно предмету взаємодії.
6. Професійна взаємодія характеризується наявністю мети, предмету, способу здійснення, зворотного зв'язку. Вона виявляється у формі спільної діяльності, спілкування, співпереживання.
7. Міждисциплінарна взаємодія функціонує по поєднанні трьох механізмів: 1) онтологічної супідрядності, тобто використання знань з однієї (базової) наукової дисципліни в іншій; 2) встановлення методологічної залежності – відтворення схем і норм наукового пізнання в рамках однієї науки, які були прийняті в іншій; 3) відтворення науково-практичної взаємної обґрунтованості.
8. Реабілітація за допомогою каністерапії – це процес і система психологічних, педагогічних заходів, спрямованих на усунення або, можливо, більш повну компенсацію обмежень життєдіяльності, викликаних порушенням здоров'я, за допомогою взаємодії з собакою.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ЕФЕКТИВНОЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КІНОЛОГА ТА ПСИХОЛОГА В СТРУКТУРІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Обґрунтування методів дослідження

З метою вивчення специфіки міждисциплінарної професійної взаємодії кінологів та психологів в структурі психологічної допомоги особистості нами підбрано групу респондентів, яка складається з фахівців ДСНС України в кількості 20 осіб, з них: 10 фахівців-кінологів (ЕГ1) та 10 фахівців-психологів (ЕГ2).

На першому етапі дослідження ми вивчали рівні сформованості таких параметрів міжпрофесійної взаємодії у професійній мотивації фахівців-кінологів та фахівців-психологів, як: внутрішня мотивація, зовнішня позитивна мотивація і зовнішня негативна мотивація за допомогою «Опитувальника мотивації професійної діяльності» К. Земфір (модифікація А. Реана).

Опитувальник складається з 7 мотивів, 2 з яких належать до внутрішньої мотивації (ВМ), 3 — до зовнішньої позитивної мотивації (ЗПМ) та 2 — до зовнішньої негативної мотивації (ЗНМ). Респондент оцінює важливість кожного із мотивів за 4-бальною шкалою.

Інструкція: Прочитайте нижче перераховані мотиви професійної діяльності та дайте оцінку зі значущості для Вас за 4-бальною шкалою.

Інтерпретація результатів:

$$ВМ = (\text{оцінка пункту 6} + \text{оцінка пункту 7}) / 2$$

$$ЗПМ = (\text{оцінка п.1} + \text{оцінка п.2} + \text{оцінка п.5}) / 3$$

$$ЗНМ = (\text{оцінка п. 3} + \text{оцінка п. 4}) / 2$$

Показником прояву кожного типу мотивації буде число в межах від 1 до 5 (в тому числі можливо і дробове). На підставі отриманих результатів визначається мотиваційний комплекс особистості, який являє собою тип співвідношення між собою трьох видів мотивації: внутрішньої мотивації (ВМ), зовнішньої позитивної (ЗПМ) та зовнішньої негативної (ЗНМ).

До оптимального мотиваційного комплексу слід відносити наступні два типи поєднання: ВМ>ЗПМ>ЗНМ і ВМ = ЗПМ>ЗНМ.

Найгіршим мотиваційним комплексом є тип ЗНМ> ЗПМ> ВМ.

При інтерпретації слід враховувати не тільки тип мотиваційного комплексу, але і те, наскільки сильно один тип мотивації перевершує інший за ступенем прояву.

На другому етапі емпіричного дослідження ми вивчали особливості співвідношення емоційних переживань респондентів за методикою «Яким переживанням я віддаю перевагу» (Б. Додонов).

Інструкція: «Кожному з нас життя дарує багато можливостей відчувати прекрасні почуття. Люди різняться тим, які почуття є для них особливо цінними. Ці відмінності неможливо оцінити в термінах «краще-гірше». Тому будь-які відповіді характеризуватимуть Вас однаково добре, якщо Ви відповісте серйозно і щиро».

1. Уважно прочитайте перелік приємних переживань і запишіть на аркуші для відповідей номер того з них, яке видається Вам найціннішим.

2. Наступні номери розташуйте вправо в рядок у порядку переваги, яку Ви надаєте одному переживанню перед іншим.

3. Якщо якісь із наведених переживань Вам ще не довелося відчутти, запишіть їх номери після похилої лінії. Приклад: 11, 2, 1, 4, 9, 6, 5, 3, 10, 7, / 8, 12...

Перелік:

1. Радість, симпатія, вдячність, коли спілкуєшся з хорошими людьми, коли відчуваєш дружбу та взаєморозуміння.
2. Жвавий інтерес, насолода при пізнанні нового, при знайомстві з вражаючими науковими фактами.
3. Радість, хвилювання, нетерпіння при придбанні нових речей, предметів колекціонування, задоволеність від думки, що скоро їх стане ще більше.
4. Гордість, задоволення, піднесення духу, коли спроможний довести свою цінність або перевагу над суперником, викликати захоплення оточуючих.
5. Своєрідне солодке і красиве почуття, що виникає при сприйманні природи, віршів, музики або інших витворів мистецтва.
6. Всепоглинальне відчуття захоплення, зосередженості на процесі розв'язання складної проблеми, досягнення причини незрозумілого явища, коли нічого не помічаєш поруч.
7. Безтурботність, спокій, насолода смаком їжі, відпочинком, невимушеною обстановкою.
8. Радісне хвилювання, піднесення, коли усвідомлюєш, що знайшов правильний шлях розв'язання складного завдання.
9. Бойове збудження, відчуття ризику, захват ним, азарт, гострі відчуття у хвилини боротьби та загрози.
10. Задоволення, радість, гордість при розв'язанні сумнівів, підтвердженні важливих здогадок та гіпотез.

11. Почуття радості й задоволення, коли вдається зробити щось добре для дорогих тобі людей.

12. Почуття незвичайного, таємничого, невідомого, що з'являється в незнайомій місцевості, обстановці.

Обробка та інтерпретація результатів. Дана методика не передбачає кількісної обробки та порівняння із середньо статистичними нормами. Подається лише змістова інтерпретація, котра показує, які емоційні переживання є найціннішими для даної людини: 1 – комунікативні емоції; 2, 6, 10 – гностичні емоції; 3 – акзитивні емоції, пов'язані з інтересом до накопичення; 4 – емоції самоствердження; 5 – естетичні емоції; 7 – гедоністичні емоції, 8 – праксичні емоції; 9 – пугнічні емоції (емоції боротьби та перемоги); 11 – альтруїстичні емоції. 12 – романтичні емоції.

На третьому етапі ми досліджували рівень вираженості самоконтролю у емоційній сфері, діяльності та поведінці респондентів досліджуваних груп за допомогою *Опитувальника для визначення вираженості самоконтролю у емоційній сфері, діяльності та поведінці (соціальний самоконтроль)* за Г. Нікіфоровим, В. Васильєвим та С. Фірсовою.

Інструкція: Прочитайте твердження опитувальника та визначте своє ставлення до кожного з них, закресливши одну з літер.

Про виразність схильності до самоконтролю в емоційній сфері свідчать відповіді за пунктами 1, 3, 10, 18, 21, 24, 27, 29, 32, 33, 35.

Про виразність схильності до самоконтролю у діяльності – відповіді за пунктами 4, 5, 9, 11, 12, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25. При цьому питання 4, 12, 25 спрямовані на виявлення ступеня виразності попереднього контролю, а питання 5, 11, 23 – поточного, тобто самоконтролю, включеного вже в процес діяльності, яка виконується.

Про виразність схильності до соціального самоконтролю свідчать відповіді за пунктами 2, 6, 7, 8, 15, 16, 19, 26, 28, 30, 31, 34, 36.

Ступінь виразності схильності до самоконтролю (за видами та загальної) визначається набраною сумою балів (у співвідношенні з набраними за кожну відповідь – від 0 до 2).

На четвертому етапі дослідження ми вивчали тактики переговорів в конфліктних ситуаціях за авторською методикою Я. Раєвської

Авторська методика оцінки тактики переговорів у конфліктах спрямована на визначення притаманної стратегії антидії або взаємодії.

A (антидія) – 1а, 2б, 3а, 4а, 5б, 6б, 7б, 8а, 9а, 10а.

B (взаємодія) – 1б, 2а, 3б, 4б, 5а, 6а, 7а, 8б, 9б, 10б.

Інструкція: Визначте, що переважає у Вашій власній поведінці (а або б), а також визначте, на що Ви більше орієнтовані: на прагнення будь-що домогтися перемоги, довести своє (антидія, конкуренція, конфронтація), або на прагнення сумісно (колегіально) вирішити проблему (орієнтація на рішення питання, на справу, на взаємодію, на кооперацію). Друга тактика більш продуктивна, аніж перша.

На п'ятому етапі нами визначався рівень обізнаності респондентів щодо специфіки міжпрофесійної взаємодії та особливостей професійної діяльності фахівця в умовах міждисциплінарної взаємодії за допомогою двох опитувальників.

Авторський міні-опитувальник на визначення рівня обізнаності щодо міжпрофесійної взаємодії (Я. Раєвська).

1. Дайте визначення міжпрофесійної взаємодії.
2. Для чого вона потрібна?
3. Які Ви знаєте нормативно-правові документи, де розглядається міжпрофесійна взаємодія?
4. В яких дисциплінах розглядається поняття міжпрофесійної взаємодії?

5. Чи зустрічалися Ви при вивченні навчальних дисциплін з поняттям міжпрофесійної взаємодії? (Якщо «так», назвіть їх).

6. Які компетентності, на Вашу думку, включає в себе міжпрофесійна взаємодія?

7. Які Ви знаєте способи міжпрофесійної взаємодії.

8. Що спонукає до міжпрофесійної взаємодії?

9. Від чого залежить результативність міжпрофесійної взаємодії.

10. Ваше бачення міжпрофесійної взаємодії фахівців соціальної сфери із представниками інших сфер.

Опитувальник «Професійна діяльність фахівців соціальної сфери в умовах міжпрофесійної взаємодії» (Я. Раєвська).

Інструкція: Шановний фахівець соціальної сфери! Вам пропонується низка тверджень, які стосуються професійної діяльності в умовах міжпрофесійної взаємодії. Уважно прочитайте кожне твердження й оцініть його за п'ятибальною шкалою. Пам'ятайте, що немає «правильних» чи «неправильних» тверджень!

Твердження:

1. Вказую людям, що необхідно робити.

2. Вислуховую думки та поради інших колег.

3. Даю можливість іншим проявляти активність у прийнятті рішень та при вирішенні проблем.

4. Даю можливість іншим проявляти самостійність у прийнятті рішень та при вирішенні проблем.

5. Наполегливо працюю при вирішенні проблеми.

6. Навчаю людей працювати.

7. Запитую поради у колег при вирішенні проблем.

8. Не втручаюся в професійну діяльність колег.

9. Вказую на виконання роботи.

10. Враховую успіхи інших.

11. Підтримую ініціативність з боку інших.
12. Не втручаюся в процес визначення та досягнення цілей професійної діяльності інших колег.
13. Показую особистим прикладом, як потрібно працювати.
14. Даю можливість іншим приймати участь в обговоренні та вирішенні проблеми.
15. В своїй професійній діяльності враховую різні погляди та поради.
16. Уважно вислуховую співрозмовників.
17. Вмію швидко переключитися з однієї проблеми на іншу.
18. Вмію знайти правильний вихід з конфліктної ситуації.
19. Думки інших не поділяю.
20. Вважаю, що кожен використовує свій професіоналізм індивідуально.

Інтерпретація результатів: 1 бал – ніколи, 2 бали – інколи, 3 бали – рідко, 4 бали – часто, 5 балів – постійно.

На шостому етапі ми досліджували особливості рефлексивності респондентів за *Методикою дослідження рефлексивності О. Карпова*.

Методика включає 27 тверджень. З них: 15 є прямими (номери питань: 1,3,4, 5,9,10,11,14, 15, 18, 19,20,22,24,25). Решта 12 – зворотні твердження, що необхідно враховувати при обробці результатів, коли для отримання підсумкового бала підсумовуються в прямих питаннях цифри, що відповідають відповідям піддослідних, а в зворотних – значення, замінені на ті, що виходять при інверсії шкали відповідей. Тобто $1 = 5$, $2 = 4$, $3 = 3$, $4 = 2$, $5 = 1$.

При інтерпретації результатів доцільно виходити з диференціації отриманих результатів на три основні категорії.

Результати методики, рівні або більші, ніж 7 стенів, свідчать про високорозвинену рефлексивність. Результати в діапазоні від 4 до 7 стенів –

індикатори середнього рівня рефлексивності. Показники, менші 4-х стенів – свідоцтво низького рівня розвитку рефлексивності.

Зміст теоретичного конструкту, а також спектр визначених ним поведінкових проявів – індикаторів властивостей рефлексивності передбачає і необхідність врахування трьох головних видів рефлексії, що виділяються по так званому «тимчасовому» принципу: ситуативної, ретроспективної та перспективної рефлексії.

Ситуативна рефлексія забезпечує безпосередній самоконтроль поведінки людини в актуальній ситуації, осмислення її елементів, аналіз того, що відбувається, здатність суб'єкта до співвіднесення своїх дій з ситуацією і їх координації відповідно до мінливих умов і власним станом. Поведінковими проявами і характеристиками цього виду рефлексії є, зокрема, час обмірковування суб'єктом своєї поточної діяльності; то, наскільки часто він вдається до аналізу того, що відбувається; ступінь розгорнення процесів прийняття рішення; схильність до самоаналізу в конкретних життєвих ситуаціях.

Ретроспективна рефлексія проявляється у схильності до аналізу вже виконаної в минулому діяльності та доконаних подій. У цьому випадку предмети рефлексії – передумови, мотиви і причини події; зміст минулого поведінки, а також його результативні параметри і, особливо, допущені помилки. Ця рефлексія виражається, зокрема, в тому, як часто і наскільки довго суб'єкт аналізує та оцінює події, що відбулися, чи схильний він взагалі аналізувати минуле і себе в ньому.

Перспективна рефлексія співвідноситься: з функцією аналізу майбутньої діяльності, поведінки; плануванням як таким; прогнозуванням можливих фіналів. Її основні поведінкові характеристики: ретельність планування деталей своєї поведінки, частота звернення до майбутніх подій, орієнтація на майбутнє

Результати методики, рівні або більше, ніж 7 стенів, свідчать про високорозвинену рефлексивність.

Результати в діапазоні від 4 до 7 стенів – індикатори середнього рівня рефлексивності. Показники, менші 4-х стенів свідчать про низький рівень розвитку рефлексивності.

2.2. Констатувальний експеримент

На першому етапі дослідження ми вивчали рівні сформованості таких параметрів міжпрофесійної взаємодії у професійній мотивації фахівців-кінологів й фахівців-психологів, як: внутрішня мотивація, зовнішня позитивна мотивація і зовнішня негативна мотивація, а також ступінь оптимальності мотиваційного комплексу респондентів за допомогою «Опитувальника мотивації професійної діяльності» К. Земфір (модифікація А. Реана).

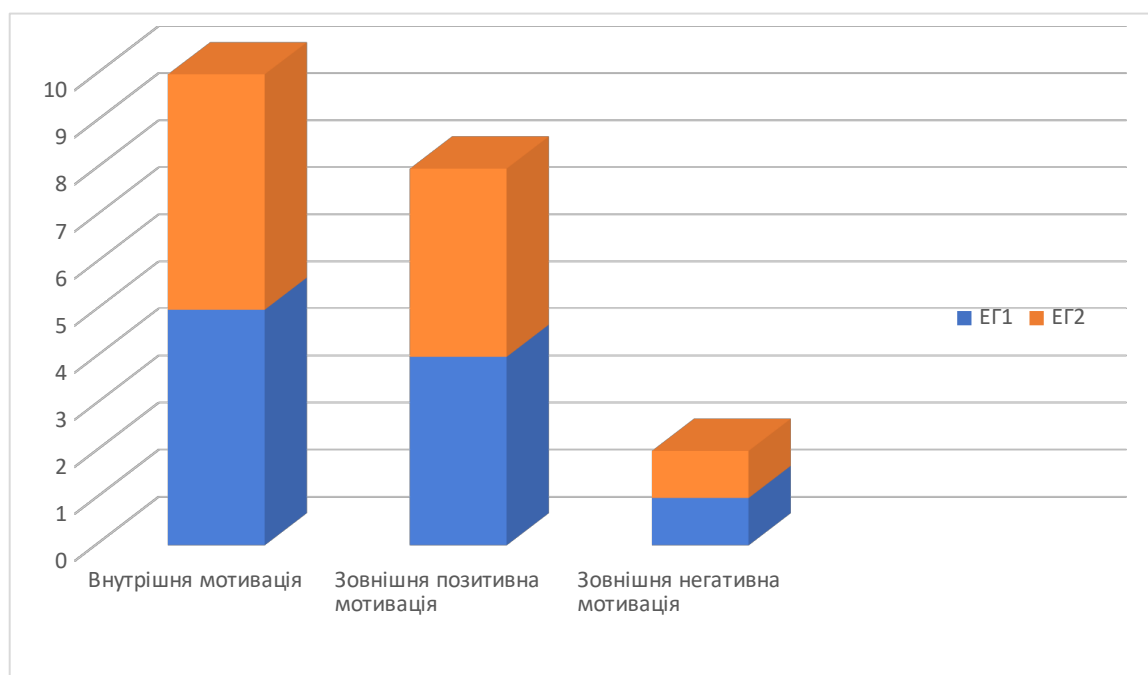
Аналіз отриманих результатів показав, що кожному з представників обох експериментальних груп притаманне прагнення до внутрішньої задоволеності від ефективної та результативної співпраці, а також отримання можливості самовизначення та самореалізації в професійній діяльності, що відповідає параметрам наявної *внутрішньої мотивації*.

Зовнішня позитивна мотивація респондентів ЕГ1 (фахівці-кінологи) складається з прагнення до професійного зростання та матеріальної вигоди від співпраці; у респондентів ЕГ2 (фахівці-психологи) до цих

параметрів додається прагнення до соціального статусу і взаємоповаги (керівник, колеги, клієнт).

Зовнішня негативна мотивація у міжпрофесійній взаємодії у фахівців-кінологів (ЕГ1) виявляється в прагненні уникати критики в міжособистісній взаємодії, а у фахівців-психологів (ЕГ2) – в прагненні уникати негативних наслідків співпраці.

При цьому, у кожного з представників обох експериментальних груп нами виявлено оптимальний мотиваційний комплекс, в якому внутрішня мотивація переважає над зовнішньою позитивною мотивацією встановлення міжпрофесійних зав'язків, а та, в свою чергу, переважає над зовнішньою негативною мотивацією за формулою: $VM > ЗПМ > ЗНМ$. Узагальнені дані представлені на рисунку 2.1.

Рисунок 2.1. Особливості мотиваційного комплексу представників ЕГ1 та ЕГ2 (за методикою «Опитувальник мотивації професійної діяльності» К. Земфір / модифікація А. Реана)

На другому етапі емпіричного дослідження ми вивчали особливості співвідношення емоційних переживань респондентів, що пов'язані із ситуаціями міжпрофесійного партнерства та вирішення спільних завдань (за методикою «Яким переживанням я віддаю перевагу» Б. Додонова).

Ієрархія найбільш значущих емоційних переживань респондентів ЕГ1 (фахівці-кінологи) виглядає наступним чином:

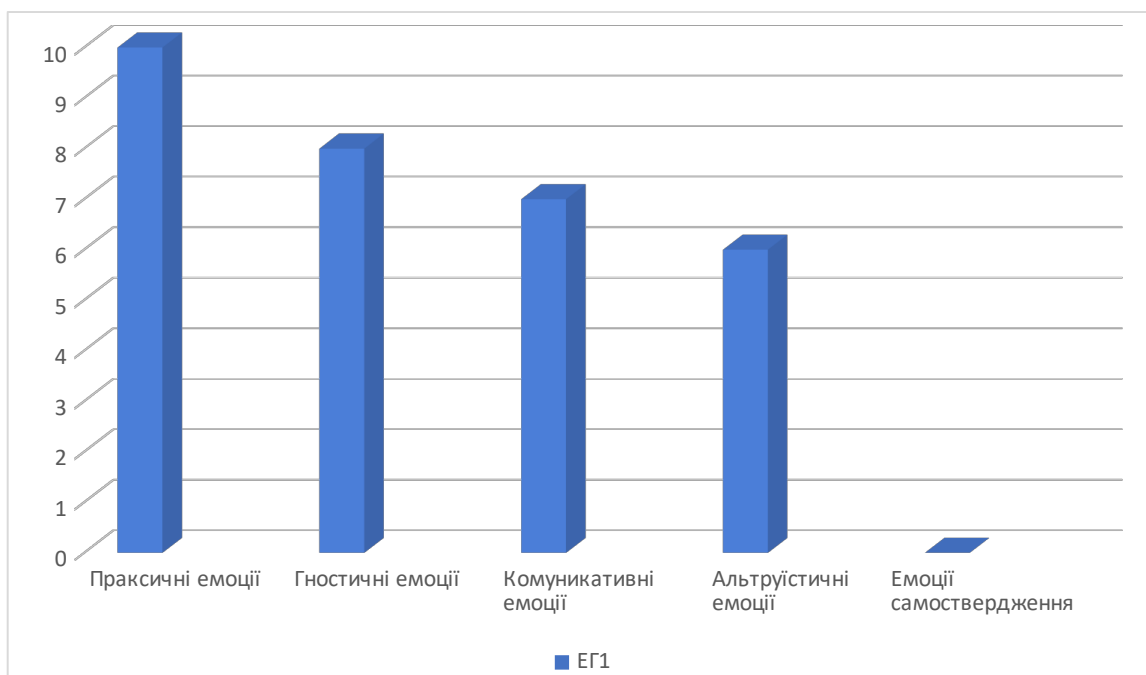
1. *Праксичні емоції* – радісне хвилювання, піднесення, коли усвідомлюєш, що вдалося знайти правильний шлях розв'язання складного завдання.

2. *Гностичні емоції* – жвавий інтерес, насолода при пізнанні нового, при знайомстві з вражаючими науковими фактами; всепоглинальне відчуття захоплення, зосередженості на процесі розв'язання складної проблеми, осягнення причини незрозумілого явища; задоволення, радість, гордість при спільному розв'язанні сумнівів, підтвердженні важливих здогадок та гіпотез.

3. *Комунікативні емоції* – радість, симпатія, вдячність, коли спілкуєшся з хорошими людьми й фахівцями свого діла, коли відчуваєш партнерство та взаєморозуміння.

4. *Альтруїстичні емоції* – почуття радості й задоволення, коли вдається зробити щось хороше для дорогих тобі людей-партнерів.

Важливо, що *емоції самоствердження* (гордість, задоволення, піднесення духу, коли спроможний довести свою цінність або перевагу над суперником, викликати захоплення оточуючих) не представлені в ієрархії відчуттів жодного представника ЕГ1 (дані наведено на рисунку 2.2.).

Рисунок 2.2. Особливості співвідношення емоційних переживань респондентів EG1, що пов'язані із ситуаціями міжпрофесійного партнерства та вирішення спільних завдань (за методикою «Яким переживанням я віддаю перевагу» Б. Додінова)

Ієрархія найбільш значущих емоційних переживань респондентів EG2 (фахівці-психологів) виглядає наступним чином:

1. *Гностичні емоції* – жвавий інтерес, насолода при пізнанні нового, при знайомстві з вражаючими науковими фактами; всепоглинальне відчуття захоплення, зосередженості на процесі розв'язання складної проблеми, осягнення причини незрозумілого явища; задоволення, радість, гордість при спільному розв'язанні сумнівів, підтвердженні важливих здогадок та гіпотез.

2. *Романтичні емоції* – як почуття незвичайного, таємничого, невідомого, що з'являється в незнайомій місцевості, обстановці.

3. *Практичні емоції* – радісне хвилювання, піднесення, коли усвідомлюєш, що вдалося знайти правильний шлях розв'язання складного завдання.

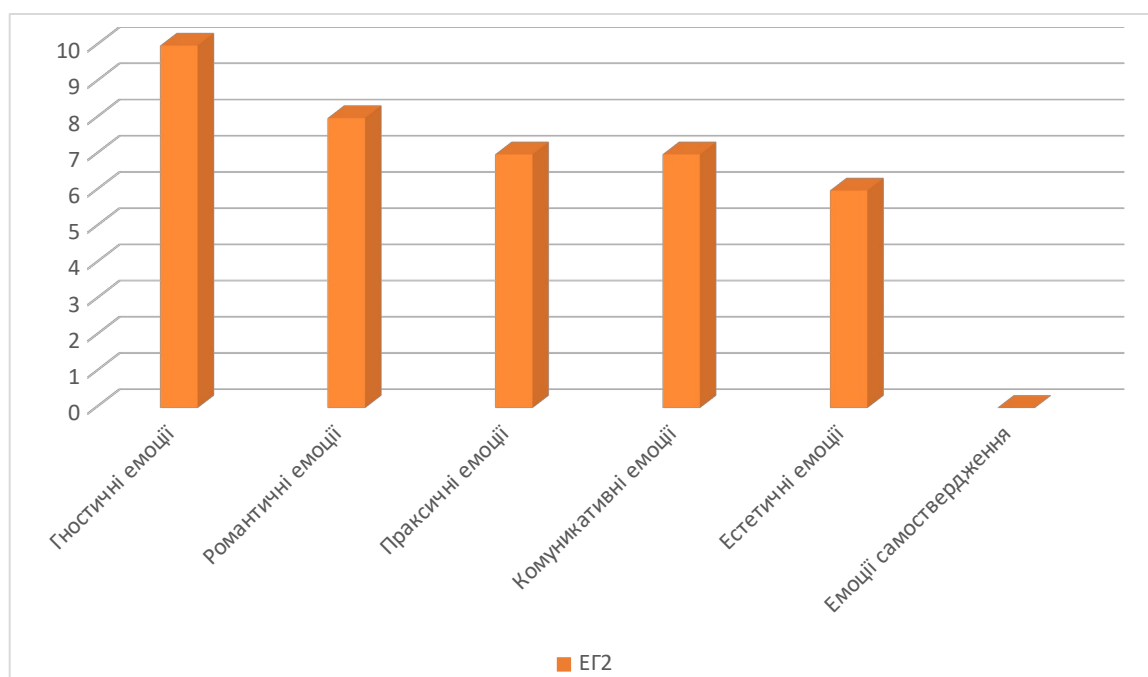

4. *Комунікативні емоції* – радість, симпатія, вдячність, коли спілкуєшся з хорошими людьми й фахівцями свого діла, коли відчуваєш партнерство та взаєморозуміння.

5. *Естетичні емоції* – як своєрідне солодке і красиве почуття, що виникає при сприйманні феноменів природи у поведінці тварини.

Важливо, що *емоції самоствердження* (гордість, задоволення, піднесення духу, коли спроможний довести свою цінність або перевагу над суперником, викликати захоплення оточуючих) також не представлені в ієрархії відчуттів жодного представника ЕГ2 (дані наведено на рисунку 2.3.).

На наш погляд, поява в ієрархії відчуттів фахівців-психологів романтичних та естетичних емоцій пов'язана з появою тварини-собаки як незвичного але важливого / значущого елемента в структурі професійної діяльності й міжпрофесійної взаємодії.

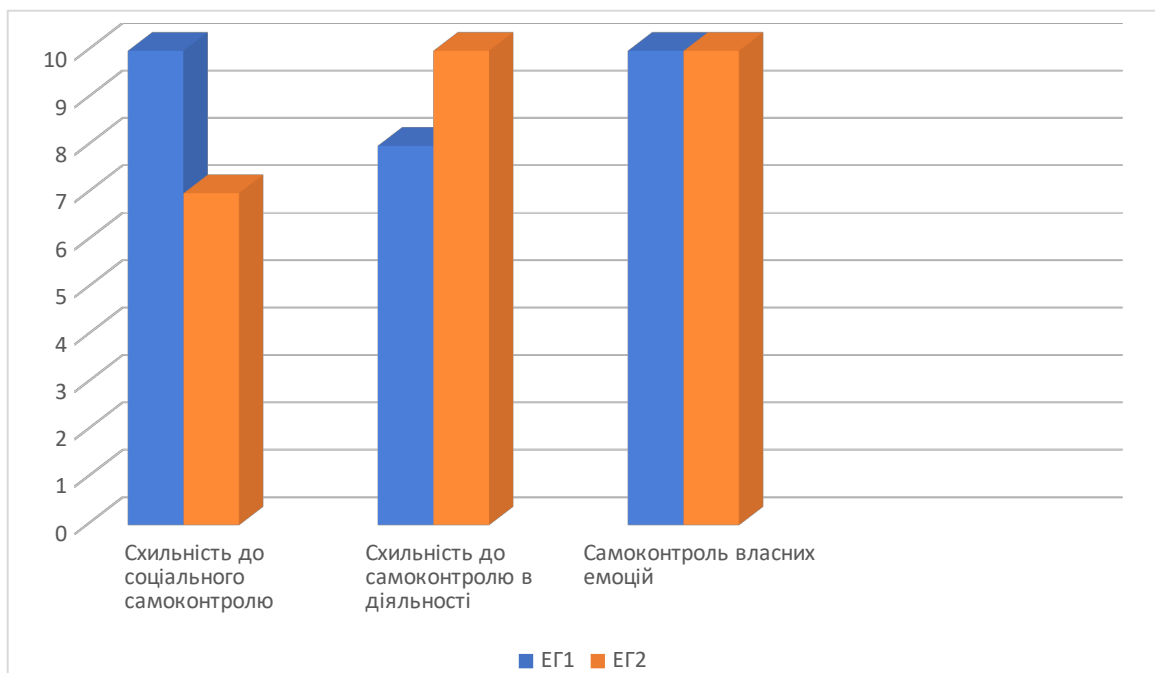
Рисунок 2.3. Особливості співвідношення емоційних переживань респондентів ЕГ2, що пов'язані із ситуаціями міжпрофесійного партнерства та вирішення спільних завдань (за методикою «Яким переживанням я віддаю перевагу» Б. Додонова)

На третьому етапі ми досліджували рівень вираженості самоконтролю у емоційній сфері, діяльності та поведінці респондентів досліджуваних груп за допомогою Опитувальника для визначення вираженості самоконтролю у емоційній сфері, діяльності та поведінці (соціальний самоконтроль) за Г. Нікіфоровим, В. Васильєвим та С. Фірсовою.

Аналіз отриманих даних показав, що респонденти ЕГ1 (фахівці-кінологи) більш схильні до *соціального самоконтролю*, адже виконують професійну функцію виховання тварини-собаки як соціального комунікатора / терапевта й несуть відповідальність за її соціальну поведінку.

Респонденти ЕГ2 (фахівці-психологи) більш схильні до *самоконтролю в діяльності*, адже відповідальність за психотерапевтичний ефект діадної взаємодії клієнт-собака лежить саме на них.

Адекватна ступінь виразності *самоконтролю власних емоцій* притаманна представникам обох досліджуваних груп. Узагальнені дані представлені на рисунку 2.4.

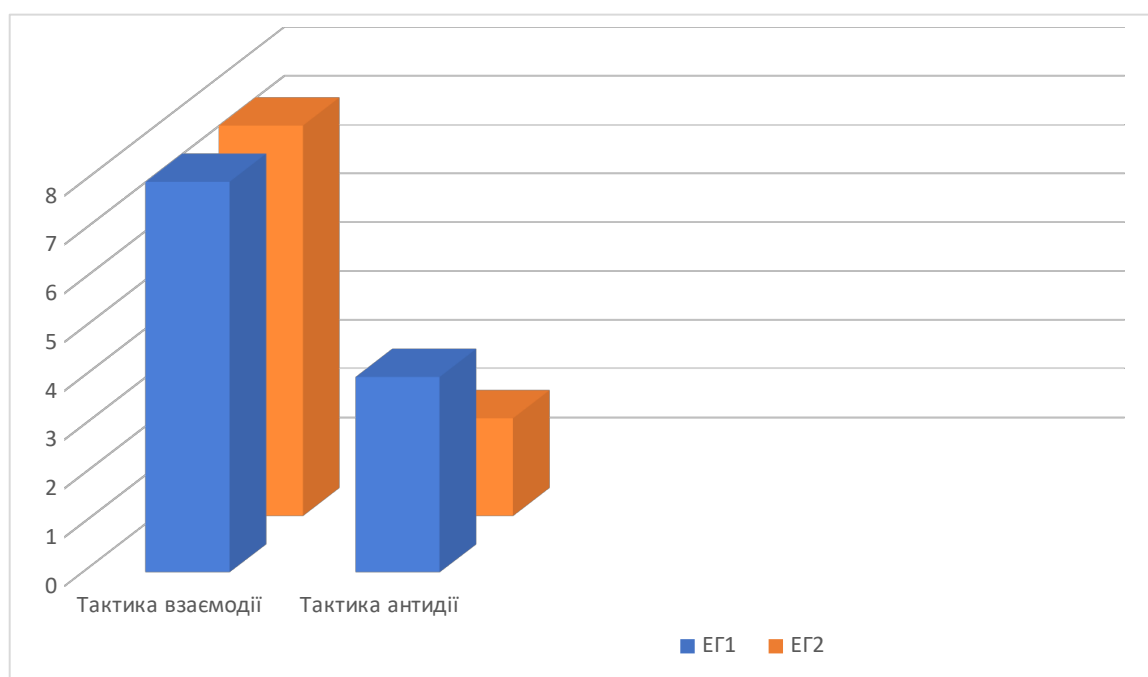

Рисунок 2.4. Рівень виразності самоконтролю в емоційній сфері, діяльності та поведінці респондентів досліджуваних груп (за опитувальником Г. Нікіфорова, В. Васильєва та С. Фірсової)

На четвертому етапі дослідження ми вивчали тактики переговорів в ситуаціях протиріччя при вирішенні спільних міжпрофесійних завдань представників ЕГ1 та ЕГ2 за авторською методикою Я. Раєвської.

Аналіз отриманих результатів показав, що респондентам обох досліджуваних груп притаманна виразна *тактика взаємодії* в ситуації виникнення протиріччя у міжпрофесійній взаємодії як прагнення сумісно (колегіально) вирішити проблему (орієнтація на рішення питання, на справу, на взаємодію, на кооперацію).

Поряд з цим, нами констатовано елементи *тактики антидії* як прояву стратегії відстоювання власної професійної позиції в суперечливій ситуації у відповідях представників ЕГ2 (фахівці-психологи) і дещо менше – у відповідях респондентів ЕГ1 (фахівці-кінологи). Дані представлені на рисунку 2.5.

Рисунок 2.5. Особливості прояву тактики переговорів в ситуаціях протиріччя вирішення спільних міжпрофесійних завдань представників ЕГ1 та ЕГ2 (за авторською методикою Я. Раєвської)

На п'ятому етапі нами визначався рівень обізнаності респондентів щодо специфіки міжпрофесійної взаємодії та особливостей професійної діяльності фахівця в умовах міждисциплінарної взаємодії за допомогою двох опитувальників.

За результатами опитувальника з визначення *рівня обізнаності щодо міжпрофесійної взаємодії* (автор Я. Раєвська) ми отримали наступні результати:

1) представники обох досліджуваних груп визначають перевагу міжпрофесійної взаємодії у вирішенні завдань надання психологічної допомоги особистості, стверджуючи, що поєднання грамотних професійних дій психолога й кінолога дозволяють отримати більш глибокий ефект та більш стійкі результати;

2) респонденти-кінологи й респонденти-психологи добре обізнані у змісті нормативно-правових документів, що регулюють міжпрофесійну взаємодію;

3) цікаво, що представники обох досліджуваних груп наводять тотожний перелік компетентностей, необхідних для продуктивної міжпрофесійної взаємодії: повага до професіоналізму колеги-фахівця, готовність дослухатися до його фахової думки, гнучкість та здатність вчитися, здатність до синергії, схильність працювати у команді;

4) механізмами забезпечення міжпрофесійної взаємодії, на думку фахівців-кінологів та фахівців-психологів є кооперація, комунікація, координація, узгодженість дій, емоційні, когнітивно-аналітичні, регуляційні функції особистості.

5) визначаючи колаборацію як спосіб міжпрофесійної взаємодії, респонденти обох груп переживають ускладнення у наведенні форм її встановлення, зазначаючи лише нараду.

За результатами самоаналізу фахівцями власної професійної діяльності в умовах міжпрофесійної взаємодії (за методикою Я. Раєвської) ми отримали наступні закономірності:

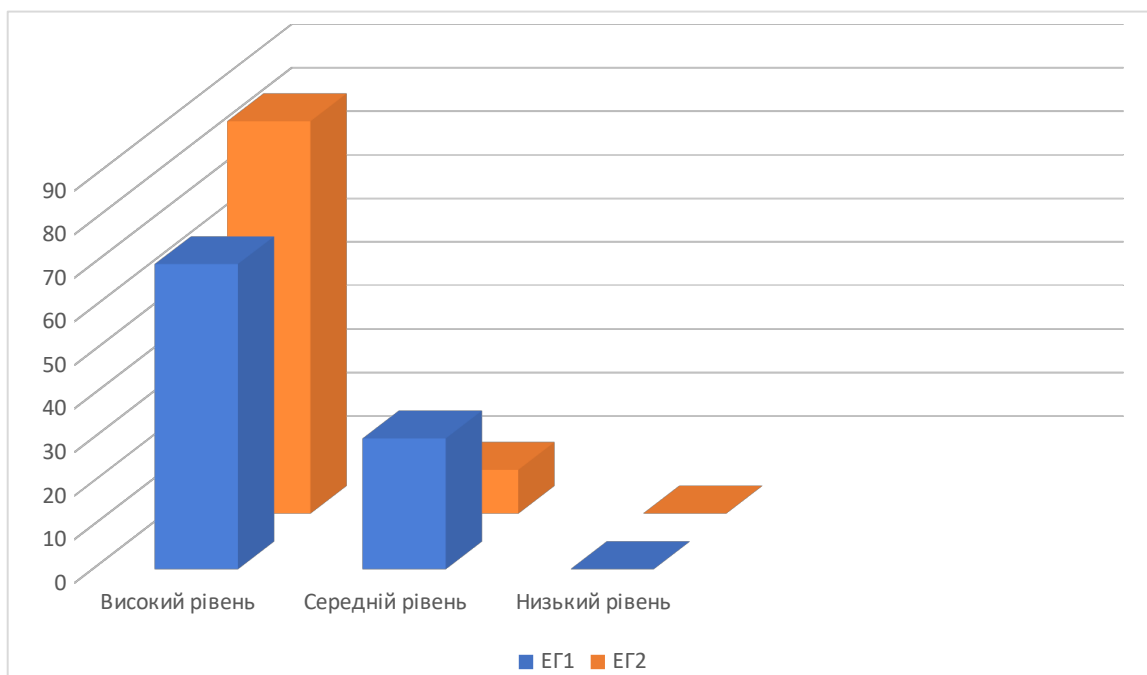
1. Фахівці-кінологи (ЕГ1) схильні вислуховувати думки та поради інших колег, давати можливість іншим проявляти активність у прийнятті рішень та при вирішенні проблем; в своїй професійній діяльності враховують різні погляди та поради; не схильні втручатися в професійну діяльність колег.

2. Фахівці-психологи (ЕГ2) зазначають власне прагнення наполегливо працювати при вирішенні проблеми, навчати людей працювати; здатні запитувати поради у колег при вирішенні проблем; підтримують ініціативність з боку інших; показують особистим прикладом, як потрібно працювати; можуть вказувати іншим на виконання роботи; вміють швидко переключитися з однієї проблеми на іншу.

Жоден з респондентів обох досліджуваних груп не схильний до ігнорування думки іншого фахівця, вступати в міжпрофесійну конфронтацію та сумніватися у професіоналізмі колег.

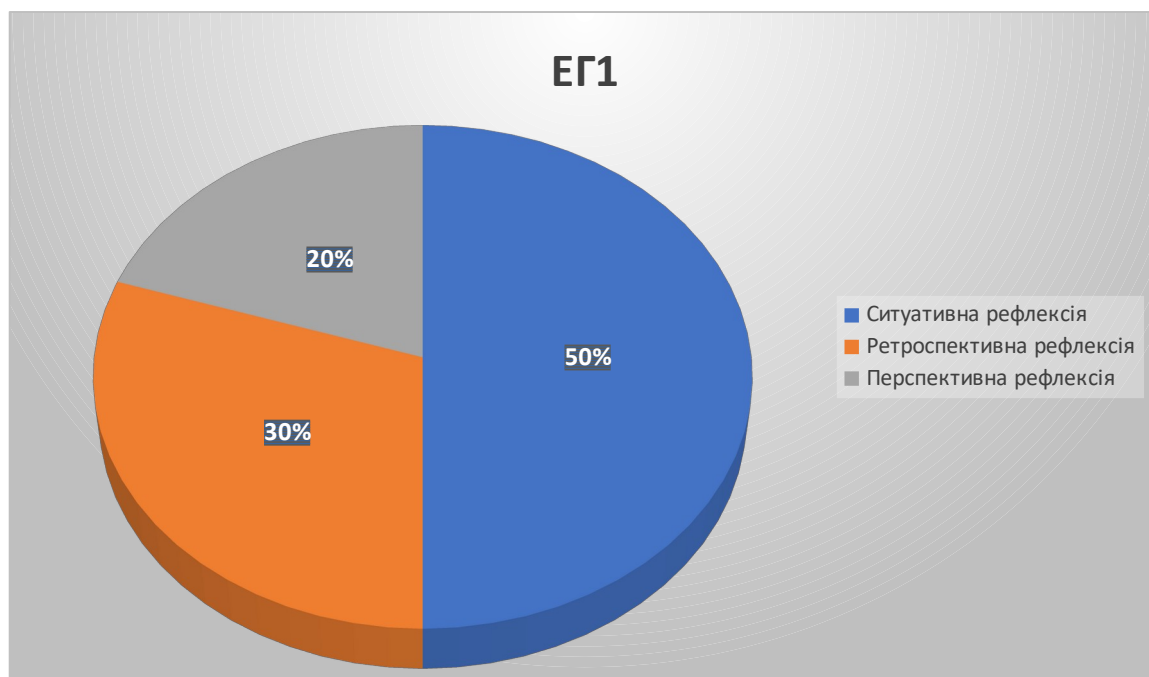
На шостому етапі ми досліджували особливості рефлексивності респондентів за методикою дослідження рефлексивності О. Карпова.

Аналіз загальної рефлексивності показав наступне: високий рівень розвинення рефлексивності притаманний 70% (7 осіб) респондентів ЕГ1 (фахівці-кінологи) та 90 % (9 осіб) представників ЕГ2 (фахівці-психологи). Інші представники досліджуваних груп демонструють середній рівень рефлексивності, відповідно 30% (3 особи) – ЕГ1 та 10% (1 особа) – ЕГ2. Важливо, що низького рівня розвитку рефлексивності нами не виявлено в жодного досліджуваного. Дані наведено на рисунку 2.6.

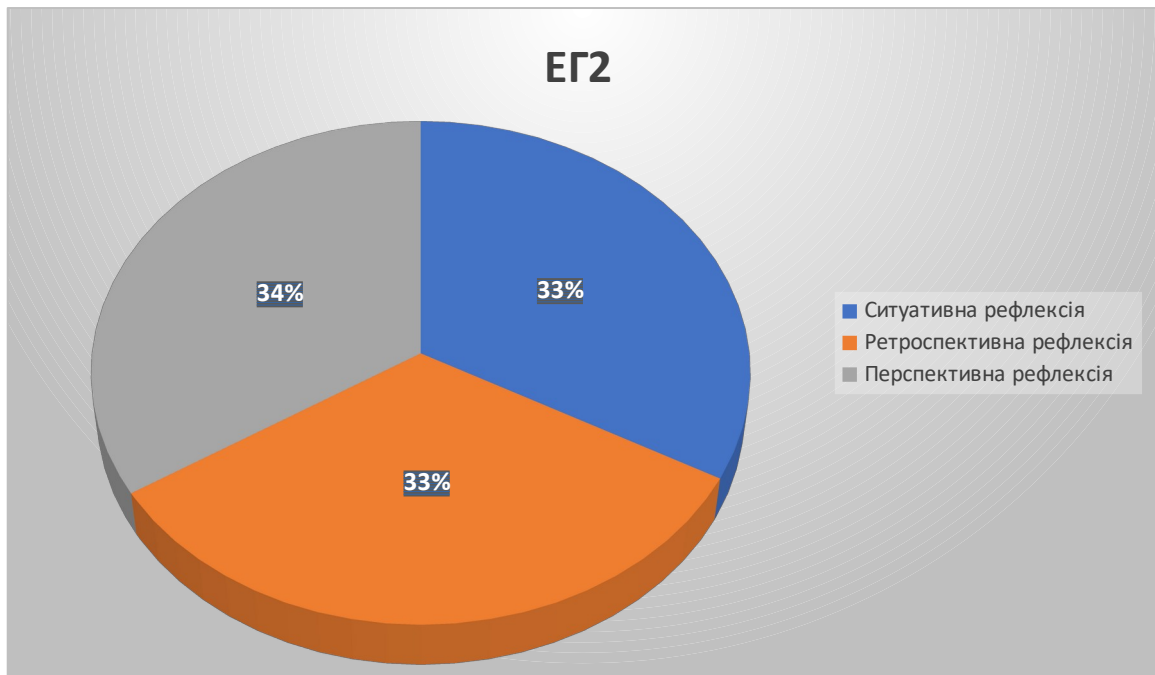
Рисунок 2.6. Особливості загальної рефлексивності респондентів EG1 та EG2 (за методикою дослідження рефлексивності О. Карпова)

На наступному кроці, аналізуючи зміст теоретичного конструкту зі спектром поведінкових проявів як індикаторів властивостей рефлексивності, нами було визначено співвідношення трьох головних видів рефлексії, що виокремлюються по так званому «тимчасовому» принципу: *ситуативної, ретроспективної та перспективної рефлексії*. Зазначимо, що всі три види рефлексії діагностовано нами у представників обох експериментальних груп, але у різному співвідношенні (дані наведено на рисунках 2.7. та 2.8.).

Рисунок 2.7. Співвідношення видів рефлексії у представників ЕГ1 (за методикою дослідження рефлексивності О. Карнова)

Так переважання ситуативної рефлексії (50%) в структурі загальної рефлексивності представників ЕГ1 (фахівці-кінологи) забезпечує безпосередній та одночасний самоконтроль власної поведінки та поведінкових проявів собаки в актуальній ситуації; осмислення її елементів; аналіз того, що відбувається, здатність до співвіднесення своїх дій, дій собаки та партнера по міжпрофесійній взаємодії з ситуацією і їх координації відповідно до мінливих умов і власним станом. Поведінковими проявами і характеристиками цього виду рефлексії є, зокрема, час обмірковування суб'єктом своєї поточної діяльності; то, наскільки часто він вдається до аналізу того, що відбувається; ступінь розгорнення процесів прийняття рішення; схильність до самоаналізу в конкретних життєвих ситуаціях. У респондентів ЕГ2 (фахівці-психологи) частка ситуативної рефлексії в загальній структурі рефлексивності складає 33%.

Рисунок 2.8. Співвідношення видів рефлексії у представників ЕГ2 (за методикою дослідження рефлексивності О. Карпова)

Ретроспективна рефлексія проявляється у схильності до аналізу вже виконаної в минулому діяльності та набутому досвіді однаково представлена у респондентів ЕГ1 (30%) та ЕГ2 (33%). У цьому випадку предмети рефлексії – передумови, мотиви і причини події; зміст минулого поведінки, а також його результативні параметри і, особливо, допущені помилки. Ця рефлексія виражається, зокрема, в тому, як часто і наскільки довго суб'єкт аналізує та оцінює події, що відбулися, чи схильний він взагалі аналізувати минуле і себе в ньому.

Перспективна рефлексія співвідноситься: з функцією аналізу майбутньої діяльності, поведінки; плануванням як таким; прогнозуванням можливих фіналів і в респондентів експериментальних груп представлена не однаково: більш виразно – у досліджуваних ЕГ2 (34%) та менш виразно – у представників ЕГ1 (20%). Її основні поведінкові характеристики: ретельність планування деталей своєї поведінки, частота звернення до майбутніх подій, орієнтація на майбутнє.

Цікава закономірність, виявлена нами в структурі рефлексивності респондентів ЕГ2 (фахівці-психологи): в них ситуативна, ретроспективна та перспективна рефлексія представлені рівномірно як професійна здатність одночасно утримувати в площині власної професійної свідомості актуальну професійну ситуацію, її прогноз та врахування минулого досвіду.

Загальний аналіз результатів емпіричного дослідження дозволив нам виокремити дві групи психологічних механізмів (зовнішніх та внутрішньо-особистісних), що дозволяють зробити міждисциплінарну професійну взаємодію кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості максимально ефективною та продуктивною.

До зовнішніх психологічних механізмів відносяться:

1) усвідомлення сутності, змісту та підстав міжпрофесійної взаємодії з колегами іншої професійної спеціалізації;

2) повага до професіоналізму колеги-фахівця, готовність дослухатися до його фахової думки, гнучкість та здатність вчитися, здатність до синергії, схильність працювати у команді;

3) опанування та використання форм встановлення міжпрофесійної взаємодії;

4) використання *тактики взаємодії* в ситуації виникнення протиріччя у міжпрофесійній взаємодії як прагнення сумісно (колегіально) вирішити проблему (орієнтація на рішення питання, на справу, на взаємодію, на кооперацію).

До внутрішньо-особистісних механізмів відносяться:

1) **внутрішня мотивація** як прагнення до внутрішньої задоволеності від ефективної й результативної співпраці та отримання можливості самовизначення та самореалізації в спільній професійній взаємодії;

2) зовнішня позитивна мотивація як прагнення до професійного зростання та матеріальної вигоди від співпраці, а також до соціального статусу і взаємоповаги;

3) наявні позитивні емоційні переживання спільної партнерської взаємодії гностичного, комунікативного, праксичного спрямування;

4) самоконтроль власних емоційних проявів, соціальний самоконтроль, самоконтроль в діяльності;

5) поєднання ситуативної, ретроспективної та перспективної рефлексії.

3.3. Формувальний експеримент

Спираючись на дані, отримані під час констатувального експерименту ми розробили *«Програму розвитку ефективної*

міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості».

Мета: усвідомлення фахівцями різних професійних спеціалізацій психологічних закономірностей ефективної міждисциплінарної взаємодії, опанування механізмів та способів встановлення відносин взаєморозуміння та досягнення спільної мети, відпрацювання навичок командної взаємодії, активного слухання та продуктивного спілкування.

Завдання програми: розуміння підстав позитивного досвіду міждисциплінарної професійної взаємодії фахівців європейських країн;

- розширення власних можливостей встановлення контакту в різних ситуаціях спілкування;
- відпрацювання навичок розуміння інших людей, себе, а також взаємин між людьми;
- опанування навичок ефективного слухання; активізація процесу самопізнання та самоактуалізації;
- розширення діапазону творчих здібностей.

Програма розвитку ефективної міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога складається з двох змістовних блоків:

Блок 1. Круглий стіл «Специфіка міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога».

Блок 2. Тренінг командної взаємодії «Ми – команда!»

Структура, тематика та зміст програми наведені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Програма розвитку ефективної міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості

<i>Блок роботи</i>	<i>Форма роботи</i>	<i>Тематика</i>	<i>Зміст роботи</i>
Блок 1	Круглий стіл	«Специфіка міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога»	<p>Питання для обговорення:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. «Параметри позитивного досвіду психологічної допомоги особистості методом каністерапії в європейських країнах». 2. «Особливості забезпечення базових функцій каністерапії: гармонізація та стабілізація психічного стану клієнта, зниження рівня тривоги, напруги; стимулювання діяльності емоційної сфери; позитивний вплив на психомоторний розвиток; нормалізація вегетативних функцій організму людини; актуалізація ресурсних станів особистості; зменшення аутизації; позитивний вплив на розвиток комунікативних навичок; дестигматизація окремих груп клієнтів та станів». 3. «Системність взаємодії структурних елементів: клієнт, що потребує допомоги – кваліфікований кінолог-каністерапевт – собака, що має діюче підтвердження терапевтичної собаки – фахівець-психолог – хазяїн собаки».
Блок 2	Тренінг командної взаємодії	<ol style="list-style-type: none"> 1. Мозковий штурм «Риси командної взаємодії» 2. Групова дискусія «Секрети ефективності спільної взаємодії» (на матеріалі «Про рай і пекло») 3. Сукупність вправ «Психологічні секрети якісної комунікації» 	<p>Проблемні питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Згуртованість, сумісність, спрацьованість, спрямованість як соціально-психологічні риси команди. 2. Головна ідея командної роботи. 3. Умови ефективності роботи команди. <p>Обговорення питань:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Чи є різниця між «пеклом» та «раєм». 2. В чому полягає головний секрет «життя у раю» 3. Від кого залежить прагнення належності до команди або протилежне. <p>3.1. Вправа «Квадрат» Мета: відчутти кожного учасника групи.</p> <p>3.2. Інформаційне повідомлення «Невербальні канали комунікації» Питання: що таке невербальна система; основні елементи паравербальної комунікації;</p>

			кінетичні, такесичні та проксемічні невербальні засоби спілкування; просодичні та екстралінгвістичні засоби паравербального спілкування.
			3.3. Вправа «Візуальне відчуття» Мета: розвиток уваги до інших людей за рахунок візуального каналу комунікації, утримання візуального образу людини, зосередження фокусу сприйняття.
		4. Сукупність вправ «Секрети продуктивної взаємодії»	4.1. Вправа «Малюнок у парі» Мета: опанування навичок злагодженої взаємодії з партнером у парі та в групі в цілому. 4.2. Вправа «Зв'язування групи» Мета: опанування навичок командної роботи, усвідомлення динаміки командоутворення. 4.3. Вправа «Доріжка» Мета: випробування на згуртованість і терпіння членів команди. 4.4. Вправа «Колективна поема» Мета: відпрацювання здатності до колегіального створення спільного інтелектуального продукту.
	Підсумкова групова рефлексія	Спільне обговорення набутих навичок, компетентностей, досвіду	Питання: 1. Який наявний ресурс командної взаємодії вдалося відпрацювати ще краще? 2. Який власний потенціал вдалося усвідомити в процесі роботи? 3. В яких професійних ситуаціях набутий досвід стане у нагоді? 4. Який прогноз покращення ефективності спільної взаємодії з іншими можу зробити?

В реалізації розробленої Програми з розвитку ефективної міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості взяли участь респонденти нашого констатувального дослідження – фахівці ДСНС України в

кількості 20 осіб, з них: 10 фахівців-кінологів (ЕГ1) та 10 фахівців-психологів (ЕГ2).

***Опис роботи за програмою розвитку ефективної
міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в
структурі психологічної допомоги особистості***

Блок 1. Круглий стіл «Специфіка міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога»

В ході групового обговорення були: 1) визначені параметри позитивного досвіду психологічної допомоги особистості методом каністерапії в європейських країнах; 2) окреслені особливості забезпечення базових функцій каністерапії: гармонізація та стабілізація психічного стану клієнта, зниження рівня тривоги, напруги; стимулювання діяльності емоційної сфери; позитивний вплив на психомоторний розвиток; нормалізація вегетативних функцій організму людини; актуалізація ресурсних станів особистості; зменшення аутизації; позитивний вплив на розвиток комунікативних навичок; дестигматизація окремих груп клієнтів та станів»; 3) намічені шляхи системної взаємодії структурних елементів: клієнт, що потребує допомоги – кваліфікований кінолог-каністерапевт – собака, що має діюче підтвердження терапевтичної собаки – фахівець-психолог – хазяїн собаки»

Блок 2. Тренінг командної взаємодії «Ми – команда!»

1. Мозковий штурм «Риси командної взаємодії»

В ході групового обговорення: 1) визначено, що команду характеризують такі соціально-психологічні риси: *згуртованість* – члени групи тісно взаємопов'язані та діють спільно, вирішуючи конкретні завдання; *сумісність* – максимальна задоволеність учасників один одним;

спрацьованість – взаємодія членів групи дає максимально можливий успіх; *спрямованість* – наявність загальних цілей, яким підпорядковується діяльність як групи загалом, так і кожного її члена окремо; 2) встановлено, що *головна ідея* будь-якої командної роботи полягає в тому, щоб сильні сторони одних учасників команди компенсували слабкі сторони інших. Таким чином кожен з її членів «підсилюється» іншими; 3) знайдено оптимальні *умови ефективності роботи команди*: вміння працювати в команді вміння вести діалог використання зворотного зв'язку від інших спеціалістів та батьків дитини вироблення міждисциплінарного понятійно-категоріального апарату.

2. Групова дискусія «Секрети ефективності спільної взаємодії» (на матеріалі «Про рай і пекло»).

В ході обговорення змісту притчі фіксувалися ознаки благополучного існування люди серед інших людей. Встановлено, що особиста прихильність є запорукою особистого щастя й «раю» кожного з нас.

3. Сукупність вправ «Психологічні секрети якісної комунікації»

Вправа «Квадрат», вправа «Візуальне відчуття», інформаційне повідомлення «Невербальні канали комунікації»

В ході виконання запропонованих вправ та прослуховування інформаційного повідомлення учасники усвідомили, що невербальна комунікація – це сукупність невербальних (візуальних) та паравербальних (вокальних//звукових) засобів спілкування. В ході вирішення життєвих та професійних завдань велике значення мають параметри невербальної системи (пози, жести, міміка, візуальний контакт, просторове розташування мовців при спілкуванні); елементи

паравербальної комунікації (інтонація, швидкість, паузи, гучність і ритм мовлення; висота, сила та тембр голосу); невербальні засоби спілкування (кінетичні, такесичні та проксемічні); паравербальне спілкування просодичними та екстралінгвістичними засобами, які допомагають передати емоційний стан мовців, посилити чи послабити вербальний вплив на співрозмовників та слухачів.

4. Сукупність вправ «Секрети продуктивної взаємодії»

Вправа «Малюнок у парі», вправа «Зв'язування групи», вправа «Доріжка», вправа «Колективна поема».

Підсумкове обговорення даного блоку роботи показало, що учасникам вдалося опанувати навички злагодженої взаємодії з партнером у парі та в групі в цілому; відпрацювати здатність до командної роботи та усвідомити динаміку командоутворення; відслідкувати динаміку згуртованості групи та рівень терпіння членів команди; потренувати власну здатність до колегіального створення спільного інтелектуального продукту.

Підсумкова групова рефлексія була спрямована на спільне обговорення набутих навичок, компетентностей та досвіду. Учасники розповіли який наявний ресурс командної взаємодії вдалося відпрацювати ще краще; який власний потенціал вдалося усвідомити в процесі роботи; в яких професійних ситуаціях набутий досвід стане у нагоді. Кожен з учасників висловив власний позитивний прогноз покращення ефективності спільної взаємодії з іншими.

Після запровадження Програми з розвитку ефективної міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості ми здійснили повторну діагностику за допомогою методики «Опитувальник мотивації професійної діяльності» К. Земфір (модифікація А. Реана). Отримані результати показали потужну динаміку змін окремих параметрів мотиваційного прагнення до спільної міжпрофесійної взаємодії респондентів обох досліджуваних груп.

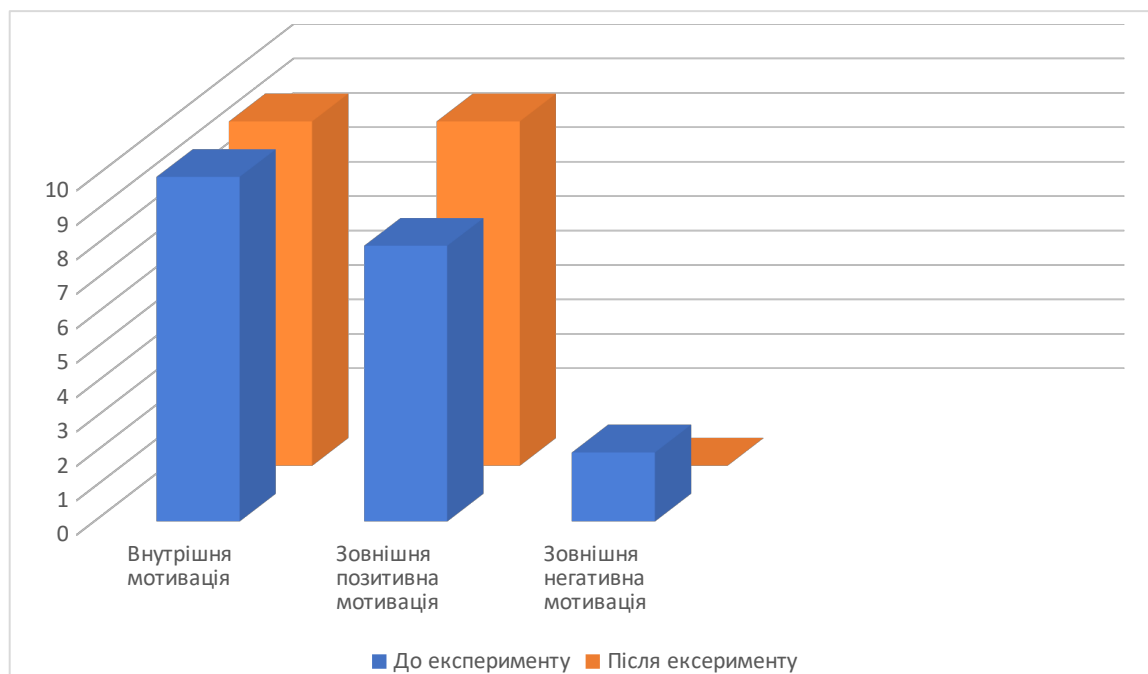
Максимально високі показники параметру прагнення до внутрішньої задоволеності від ефективної та результативної співпраці, а також отримання можливості самовизначення та самореалізації в професійній діяльності, притаманні респондентам ЕГ1 та ЕГ2 осталися незмінними. Це означає, що *внутрішня мотивація* до співпраці є стійкою та сталою.

Зовнішня позитивна мотивація респондентів ЕГ1 (фахівці-кінологи) до формувального експерименту складалася з прагнення до професійного зростання та матеріальної вигоди від співпраці. Після нього до цього параметру додалося прагнення до отримання певного соціального статусу і взаємоповаги (керівник, колеги, клієнт). Достатньо високі показники за параметром зовнішньої позитивної мотивації респондентів ЕГ2 (фахівці-психологи) до експерименту стали максимально виразними після формувального експерименту.

До запровадження змісту Програми *зовнішня негативна мотивація* у міжпрофесійній взаємодії у фахівців-кінологів (ЕГ1) виявлялася в прагненні уникати критики в міжособистісній взаємодії, а у фахівців-психологів (ЕГ2) – в

прагненні уникати негативних наслідків співпраці. Після експерименту ознак даного параметру не виявлено нами в жодного з представників обох груп досліджуваних.

Узагальнені дані представлені на рисунку 2.9.

Рисунок 2.9. Динаміка змін особливостей мотиваційного комплексу представників експериментальних груп (за методикою «Опитувальник мотивації професійної діяльності» К. Земфір / модифікація А. Реана)

Аналіз динаміки змін свідчить про дієвість розробленої нами Програми з розвитку ефективної міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості як психологічного інструменту супроводу фахівців.

Вважаємо, що результати теоретико-методологічного аналізу проблеми можуть бути використані в ході підготовки практичних психологів в рамках освітніх компонентів «Психологічне консультування», «Психотерапія та психокорекція», «Соціально-психологічна підтримка різних верств населення», а також в ході реалізації програми курсів підвищення кваліфікації практичних психологів. Розроблена «Програма розвитку ефективної

міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості» може бути використана практичними психологами, що встановлюють міжпрофесійні зв'язки з фахівцями інших дисциплінарних напрямків.

Висновки до розділу 2.

1. Спираючись на проведений теоретичний аналіз проблеми, ми розробили програму емпіричного дослідження механізмів міждисциплінарної професійної взаємодії кінологів та психологів в структурі психологічної допомоги особистості, яка складається з шести послідовних етапів на кожному з яких використовуються стандартизовані методи психологічного дослідження.
2. За результатами проведеного констатувального дослідження нами виокремлено дві групи психологічних механізмів (зовнішніх та

внутрішньо-особистісних), що дозволяють зробити міждисциплінарну професійну взаємодію кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості максимально ефективною та продуктивною.

2.1. До *зовнішніх психологічних механізмів* відносяться: 1) використання *тактики взаємодії* в ситуації виникнення протиріччя у міжпрофесійній взаємодії як прагнення сумісно (колегіально) вирішити проблему (орієнтація на рішення питання, на справу, на взаємодію, на кооперацію); 2) повага до професіоналізму колеги-фахівця, готовність дослухатися до його фахової думки, гнучкість та здатність вчитися, здатність до синергії, схильність працювати у команді; 3) опанування та використання форм встановлення міжпрофесійної взаємодії.

2.2. До *внутрішньо-особистісних механізмів* відносяться: 1) *внутрішня мотивація* як прагнення до внутрішньої задоволеності від ефективної й результативної співпраці та отримання можливості самовизначення та самореалізації в спільній професійній взаємодії; 2) *зовнішня позитивна мотивація* як прагнення до професійного зростання та матеріальної вигоди від співпраці, а також до соціального статусу і взаємоповаги; 3) наявні позитивні емоційні переживання спільної партнерської взаємодії гностичного, комунікативного, праксичного спрямування; 4) самоконтроль власних емоційних проявів, соціальний самоконтроль, самоконтроль в діяльності; 5) поєднання ситуативної, ретроспективної та перспективної рефлексії.

3. Спираючись на дані, отримані під час констатувального експерименту ми розробили *«Програму розвитку ефективної міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості»*. Програма складається з двох змістовних блоків: Блок 1. Круглий стіл

«Специфіка міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога». Блок 2. Тренінг командної взаємодії «Ми – команда!»

4. Отримані дані підсумкової рефлексії учасників реалізації програми та послідуєча повторна діагностика дозволяють зробити висновок про дієвість розробленого психологічного інструменту супроводу фахівців.

ВИСНОВКИ

1. Професійна психологічна допомога надається фахівцем, який має відповідну освіту і володіє вміннями та навичками роботи з клієнтами. Психолог спонукає клієнта до рефлексії та вербалізації, супроводжує переживання важких ситуацій, надає професійну інформацію, проявляючи при цьому активність і зацікавленість.
2. Зміст психологічної допомоги охоплює таку психологічну практику, полем діяльності якої є сукупність питань, утруднень і проблем, що є складовою психічного життя

людини. Тому психологічна допомога є галуззю та способом діяльності, що призначені сприяти людині у розв'язанні різноманітних проблем, породжених її душевним життям у соціальному просторі.

3. В сучасних умовах встановлення міждисциплінарної професійної взаємодії забезпечує вирішення складних завдань. Особливої уваги потребують механізми встановлення колаборації фахівців, що надають психологічної допомоги особистості.
4. Психологічна реабілітація за допомогою каністерапії – це складний процес і, одночасно, система психологічних, педагогічних заходів, спрямованих на усунення або, можливо, більш повну компенсацію обмежень життєдіяльності, викликаних порушенням здоров'я, за допомогою взаємодії з собакою. Тому заслуговує окремої уваги й виступає актуальною проблемою для психологічного дослідження.
5. За результатами здійсненого констатувального дослідження нами виокремлено дві групи психологічних механізмів (зовнішніх та внутрішньо-особистісних), що дозволяють зробити міждисциплінарну професійну взаємодію кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості максимально ефективною та продуктивною. До *зовнішніх психологічних механізмів* відносяться: 1) використання *тактики взаємодії* в ситуації виникнення протиріччя у міжпрофесійній взаємодії як прагнення сумісно (колегіально) вирішити проблему (орієнтація на рішення питання, на справу, на взаємодію, на кооперацію); 2) повага до професіоналізму колеги-фахівця, готовність дослухатися до його фахової думки, гнучкість та здатність вчитися, здатність до синергії, схильність працювати у команді; 3) опанування та використання форм встановлення міжпрофесійної взаємодії. До *внутрішньо-особистісних механізмів* відносяться: 1) внутрішня

мотивація як прагнення до внутрішньої задоволеності від ефективної й результативної співпраці та отримання можливості самовизначення та самореалізації в спільній професійній взаємодії; 2) зовнішня позитивна мотивація як прагнення до професійного зростання та матеріальної вигоди від співпраці, а також до соціального статусу і взаємоповаги; 3) наявні позитивні емоційні переживання спільної партнерської взаємодії гностичного, комунікативного, праксичного спрямування; 4) самоконтроль власних емоційних проявів, соціальний самоконтроль, самоконтроль в діяльності; 5) поєднання ситуативної, ретроспективної та перспективної рефлексії.

6. Спираючись на дані, отримані під час констатувального експерименту нами розроблена *«Програма розвитку ефективної міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості»*. Програма складається з двох змістовних блоків: Блок 1. Круглий стіл «Специфіка міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога». Блок 2. Тренінг командної взаємодії «Ми – команда!»
7. Отримані дані підсумкової рефлексії учасників реалізації програми та послідувача повторна діагностика дозволяють зробити висновок про дієвість розробленого психологічного інструменту супроводу фахівців.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии: Лекции по введению в психотерапию для врачей, психологов и учителей / А.Адлер. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 214 с.
2. Андріяшин В.І. Забезпечення наступності засобами міжпредметних зв'язків / В.І. Андріяшин, Л. В. Карачун // Науковий часопис нац.

- пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. – 2010. – Сер. 13. – Вип. 6. – С. 9-13.
3. Арістова Н.О. Перспективи інноваційних технологій у навчально-виховному процесі вищої школи / Н.О. Арістова // Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця: всеукр. наук.-практ. конф., 29–31 бер. 2006 р. : тези допов. – К., 2006. – Т. 1 – С. 63–64.
  4. Ахмедова Х.Б. Человек в экстремальных условиях. Мирные жители в условиях военных действий: личностные черты и расстройства адаптации / Х.Б. Ахмедова // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24, № 3. – С. 37-45.
  5. Білова М.Е. Психологічні особливості осіб з різним рівнем стресостійкості (на прикладі працівників стресогенних професій) : автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.01. Одеса, 2007. – 20 с.
  6. Бегоян А.Н. Анатомия психотравмы: боль, болезнь и исцеление / А.Н. Бегоян // Психотерапия. – 2013. – № 5 (125). – С. 59-62.
  7. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 330 с.
  8. Бенвенист Д. Кризисное вмешательство после крупных бедствий [Электронный ресурс] / Д. Бенвенист // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2010. – № 3. – Режим доступа : <http://psyjournal.ru/psyjournal/articles/detail.php? ID=2989>
  9. Берн, Э. Игры, в которые играют люди: Психология человеческих взаимоотношений / Э. Берн. – М.: Издательство «Эксмо» ООО, 2016. – 352 с.
  10. Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості : Навч. посібник для вузів / О.Ф. Бондаренко. – Х. : Фоліо, 1996. – 237 с.
  11. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика / А.Ф. Бондаренко. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Независимая фирма «Класс», 2001. – 336 с.

12. Бондаренко А.Ф. Понятийный тезаурус этического персонализма как русской традиции в психотерапии // Журнал практикующего психолога./ А.Ф. Бондаренко. – 2005. – В. 11. – С. 39-48.
13. Вашека Т.В., Гічан І.С. Психологія спілкування : навчально-методичний комплекс. Київ : Книжкове видавництво НАУ, 2006. – 230 с.
14. Васьківська С.В. Основи психологічного консультування: Навчальний посібник. – К.: Четверта хвиля, 2004. – 256 с.
15. Використання каністерапії в роботі з дітьми з вадами розумового розвитку та аутичними розладами / С. Герасіна, О. Мельничук // Humanitarium. – 2017. – С. 63-74. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gvpdpu_2017_39_1_10.
16. Вознесенська О.Л. Арт-терапія у подоланні психічної травми : практ. посіб. / Олена Вознесенська, Марина Сидоркіна. – К. : Золоті ворота, 2015. – 148 с.
17. Дейтс Б. Життя після втрати / Б. Дейтс; [пер. с англ. В. Челноковой]. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 304 с.
18. Губенко Л.Г., Немцов В.Д. Культура ділового спілкування: навч. посібник для студ. таін. Київ, 2000. – 200 с.
19. Дороніна М.С. Культура спілкування ділових людей: пос. для студ. гум. ф-тів ВНЗ. Вид.Дім «КМ Academia», 1997. – 192 с.
20. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності. 2-ге вид. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 256 с.
21. Екстремальна психологія: підручник / О.П. Євсюков, А.С. Куфлієвський, Д.В. Лебедєв; за ред. О.В.Тімченка. Київ: ТОВ «Август трейд», 2007. – 502 с.

22. Жидецкий Ю. Сучасні проблеми професійного розвитку особистості. Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 2. – С. 69-75.
23. Зинченко В. Большой психологический словарь / ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко. – М.: АСТ, 2009. – 816 с.
24. Камнева О.А. Использование канистерапии в коррекционной работе с детьми с особыми образовательными потребностями – Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения. – 2011, 21-1, 85-89.
25. Канистерапія як вид анімалотерапії. – URL: http://ins.at.ua/publ/kabinet_psihologicheskoy_podderzhki/terapevticheskaja_gruppa/kanisterapija_jak_vid_animaloterapiji/29-1-0-2
26. Капська А.Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і фахівців соціальної сфери / А.Й Капська // Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія: Педагогічні науки. – 2010. – № 15. – С. 12-16.
27. Карпенко О.Г. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспект: монографія / за заг. ред. С.Я. Харченко. – Дрогобич: Коло, 2007. – 374 с.
28. Князева Н.А. Канистерапия – это оздоровление, лечение и реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ) при общении с собаками. – Внешкольник, 2012. – 2 (149) – С. 33-34.
29. Когаловская А.С. Особенности реабилитации детей-инвалидов с использованием канистерапии – Вестник Ивановского государственного университета. Право. Психология. Педагогика.

2013. – Вып. 1. С. 41-46. Когаловская А.С. Условия позитивных изменений при канистерапии Труды Ивановского Государственного Университета. – Серия «Естественные, общественные науки» 2014. – С. 60-65.
30. Когаловская А.С. Волонтерская деятельность студентов и преподавателей в области канистерапии детей с особыми нуждами: практика работы на базе учреждения социального обслуживания. *Социальное обслуживание*. 2015. – № 4. – С. 66–68.
31. Кожушко С.П. Професійна взаємодія та її характеристики // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2013. – № 38-39. – С. 247-252.
32. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: Монографія / Кокун О.М. – К.: Міленіум, 2004. – 265 с.
33. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Основи психологічних знань про психічні розлади для військового психолога. Методичний посібник. – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2018. – 310 с.
34. Комар І. Соціально-педагогічні аспекти канистерапії / І. Комар, Л. Гальма // Молодь і ринок. – 2012. – № 4. – С. 96-99. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_4_23.
35. Комунікативна професійна компетентність як умова взаємодії соціального працівника з клієнтом. Навчально-методичний посібник / А.Й. Капська, Л.В. Долинська, О.Г. Карпенко, В.С. Филипчук; За ред. А.Й.Капської; Держ. центр соц. служб для молоді, НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. – 87 с.
36. Кораблина Е.П. Психологическая помощь как профессиональная деятельность практического психолога // Психологические проблемы самореализации личности / Под ред. Г.С. Никифорова,

- Л.А. Коростылёвой. – СПб. : Изд-во С.– Петерб. ун-та, 2001. – Вып. 5 – С. 171-182.
37. Корольчук В.М. Обґрунтування організаційної моделі дослідження стресостійкості особистості. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2010. – Вип.7. – С. 210-218.
38. Крайнюк В.М. Механізми формування стресостійкості особистості. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. За ред. С.Д. Максименка. Київ, 2004. – Т.6. – Вип. 7. – С. 155-162.
39. Коломієць А.М. Міжпредметні зв'язки у контексті проблеми інтеграції / А.М. Коломієць, Д.І. Коломієць // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1999. – № 2. – С. 61-66.
40. Комар І. Соціально-педагогічні аспекти канистерапії / І. Комар, Л. Гальма // Молодь і ринок. – 2012. – № 4. – С. 96-99. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_4_23.
41. Корнеев Л.А. Слово о собаке / Л.А. Корнеев. – Москва: Мысль, 1989. – 256 с. <http://kinlib.ru/books/item/f00/s00/z0000017/st025.shtml>.
42. Лазоренко Б.П. Психотравма як чинник особистісного розвитку в життєконструюванні особистості / Б.П. Лазоренко // Простір арт-терапії: мистецтво життя: тези доп. та матеріали майстер-класів ХІІ Міжнар. міждисциплін. наук.-практ. конф. – К., 2015. – С. 110-113.
43. Лейбин В.М. Словарь-справочник по психоанализу. – М.: АСТ, 2010. – 956 с.
44. Любимова Т.Л. Канистерапия как метод психолого-педагогической реабилитации детей с ограниченными возможностями и семей. *Специальная психология*. – 2010. – № 1. – С. 10-34.
45. Мальцева М.Н. Приемы канистерапии при работе с пациентами страдающими расстройствами аутистического спектра /

- М.Н. Мальцева. – 2014. – <http://wolcha.ru/sobaki-i-ljudi/2081-kanis-terapiya-i-autizm.html>.
46. Медведев А. Собака-целитель: 10 основных методов канистерапии / А. Медведев, И. Медведева. – М. : АСТ, 2007. – 24 с.
47. Мирончак К.В. Психологічний вплив страху смерті на особистість / К.В. Мирончак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. – 2012. – Вип. 2 (2). – С. 361-370.
48. Моуди Р. Жизнь после утраты [Текст] : как справиться с несчастьем и обрести надежду / Р. Моуди, Д. Аркэнджел ; Пер. с англ. Н.П. Бочков, Ред. И. Старых. – Киев: София, 2002. – 287 с.
49. Москалець В.П. Психологічна допомога особистості у суспільстві сьогодення: спроба актуалізації / В.П. Москалець, І.Е. Ковальська // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2014. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2014_4_21
50. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. – 4-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 688 с.
51. Нелюбин Л.Л., Хухуни Г.Т. Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней) : учеб. пособие. – Москва: Флинта : МПСИ, 2006. – 416 с.
52. Орбан-Лембрик Л. Соціальна психологія: посібник / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К.: Академвида, 2003. – 448 с.
53. Орешета Ю.В. Фахівці із соціальної роботи як ключові суб'єкти сфери соціальної роботи. Грані. № 11. – С. 124-129. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_11_25 // С.124.
54. Осадько О.Ю. Особливості внутрішнього діалогу як саногенного способу аутокомунікації / О.Ю. Осадько // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка

- НАПН України. – Житомир, 2013. – Т. VII. Екологічна психологія. – Вип. 34. – С. 138-146.
55. Осадько О.Ю. Саногенний потенціал діалогічної позиції особистості в ситуації суб'єктивної значимості стосунків з «ідейним опонентом» / О.Ю. Осадько // Збірник наукових статей Київського міжнародного університету й Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Серія «Психологічні науки: проблеми і здобутки». Вип. 5. – К. : КиМУ, 2014. – С. 88-103.
56. Основи психологічної допомоги: теорія та практика консультування: навч. посібник / В.Г. Панок, Я.В. Чаплак, Я.Ф. Андрєєва / за заг. ред. В.Г. Панка, І.М. Зварича. – Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. – 384 с.
57. Основи психотерапії : навч. посіб. / В.І. Банцер, Л.О. Гребінь, та ін. ; за заг. ред. К.В. Сєдих, О.О. Фільца, Н.Є. Завацької. – Алчевськ : ЦПК, 2013. – 330 с.
58. Посібник з методики міждисциплінарного ведення випадку при роботі з безпритульними, бездоглядними неповнолітніми дітьми / авт. кол. : Белякова А.В., Боголюбова О.М., Воробйовський О.А. та ін. – Київ : ТОВ «Стар-98», 2010. – 68 с.
59. Підготовка майбутніх фахівців з комерційної діяльності до професійної взаємодії [Текст] / С.П. Кожушко // Педагогічний процес: теорія і практика : збірник наукових праць / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Благодійний фонд ім. А. Макаренка; гол. ред. С.О. Сисоєва ; ред. Л.Л. Хоружа [та ін.]. – Київ : Едельвейс, 2014. – Вип. 1. – С. 50-56.
60. Практичний психолог. Випуск 80 «Соціальні послуги». Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників, затверджений наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 29

березня 2017 року № 518. –

URL: <https://cutt.ly/dy1vZ3k> Джерело: <https://cutt.ly/8ylnqOt>

61. Прикладна етика : навч. посіб. / за наук. ред. В.І. Панченко. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 392 с.
62. Про затвердження Концепції розвитку кінологічних служб центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ, та Національної гвардії України до 2020 року : Наказ МВС України від 24.05.2017 № 442 // ІАС Консультант : сайт. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=0A0SEF60A6> (дата звернення: 14.11.2020).
63. Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів ДСНС : Наказ МВС України від 11.07.2018 № 597 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0896-18> (дата звернення: 14.11.2020).
64. Програма з каністерапії. Сумісний українсько-канадський проєкт із психологічної та/або фізичної реабілітації бійців АТО Друг Героя. URL: <http://heroscompanion.org/> (дата звернення: 14.11.2020).
65. Психологія спілкування : навч. посіб. / [Л.О. Савенкова, В.В. Стадова, Л.Л. Борисенко та ін.] ; за заг. ред. Л.О. Савенкової. – К. : КНЕУ, 2015. – 309 с.
66. Раєвська Я.М. Сучасний стан професійної підготовки фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Випуск 17. – С.197-211.
67. Реалії каністерапії. Собака – інструмент, а дитина – експеримент?». – [Електронний доступ] Режим доступу:

<https://gurt.org.ua/blogs/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B0%20%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE/1868/>

68. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога: Учеб. пособие: В 2 кн. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Гума-нит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1: Система работы психолога с детьми разного возраста. – 384 с.
69. Роджерс К. Клиенто-центрированная терапия. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2002. – 320 с.
70. Розов В.И. Адаптивные антистрессовые психотехнологии: Учебн. пособие / Розов В.И. – К.: Кондор, 2005. – 278 с.
71. Розов В.И. Управление стрессом в оперативно-розыскной деятельности / Розов В.И. – К.: КНТ, 2006. – 268 с.
72. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації : підручник. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2001. – 350 с.
73. Сила Т.І. Професійна інтеракція в соціальній роботі: соціально-психологічні особливості взаємодії соціального працівника і клієнта : монографія / Т.І. Сила. – Чернігів : Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2010. – 241 с.
74. Смолова Л.В. Психология взаимодействия с животными и ее применение в психолого-социальной работе: [по материал. зарубежн. источн.] / Л.В. Смолова // Ученые записки Санкт-Петербургского Ин-та Психологии и социальной работы. – Вып. 1, том 9. – 2008. – С. 45-50.
75. Соціальні практики в глобальному вимірі / під ред. Б.В. Попова. – К. : Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди, 2009. – 292 с.

76. Соціально-психологічна профілактика порушень адаптації молоді до повсякденного стресу : метод. рек. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології ; за наук. ред. Т.М. Титаренко. – К. : Міленіум, 2010. – 84 с.
77. Соціально-психологічний методичний центр з реабілітації ІСПП НАПН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/groups/237950039722564/?fref=ts>
78. Степанов С.С. Психология в лицах. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 230 с.
79. Столяренко О.Б. Психология личности. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 280 с.
80. Субботин А.В. Лечебная кинология. Теоретические подходы и практическая реализация / А.В. Субботин, Л.Л. Рацевская. – «Макцентр. Издательство», 2004. – 160 с.
81. Татаринцева Н.А. Канистерапия как метод работы с молодыми людьми с ограниченными возможностями здоровья (18–30 лет) – Вне рамок, вне границ. Материалы II всероссийского открытого образовательного форума г. Барнаул, 28-30 марта 2016 года. – Барнаул 2016. – 121 с.
82. Темникова Е.Ю., Бондарчук Ю.А. Возможности канистерапии в развитии коммуникативных умений дошкольников с нарушениями речи. Вестник ТГПУ. – 2017. – 1 (178). – С. 24-27.
83. Титаренко Т.М. Шляхи оптимізації особистісного життєконструювання / Т.М. Титаренко // Особистість у сучасному світі : зб. матеріалів III Всеукр. психол. конгресу, м. Київ, 20-22 листопада 2014 р. – К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2014. – С. 203-208.
84. Титаренко Т.М. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності: монографія / Т.М.Титаренко,

- О.М.Кочубейник, К.О. Черемних ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2014. – 206 с.
85. Титаренко Т.М. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека : навч. посіб. / Т.М. Титаренко, Т.О. Ларіна. – К. : Марич, 2009. – 76 с.
86. Титаренко Т.М. Нариси до соціально-психологічної теорії особистісного життєконструювання / Т.М. Титаренко // Збірник наукових статей Київського міжнародного університету й Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Серія «Психологічні науки: проблеми і здобутки». Вип. 5. – К. : КиМУ, 2015. – С. 172-186.
87. Титаренко Т.М. Життєві кризи: технологія консультування / Т.М. Титаренко. – К. : Главник, 2007. – Перша частина. – 144 с.
88. Титовец Т.Е. Междисциплинарная интеграция в специализирующей и генерализирующей моделях содержания педагогического образования / Т.Е. Титовец // Интеграция образования. – 2008. – № 2 (51). – С. 31-36. Четвероногие доктора или что такое пет-терапия. – URL: <http://newfs.info/lib/artikle4/712/730/>
89. Чуприков А.П. Лечебное и оздоравливающее общение детей и подростков с животными – Национальная медицинская академия последипломного образования им. П.Л. Шупика (Киев) – Психическое здоровье детей и подростков 2013. – 40 с.
90. Чупира В.В. Формування культури між етнічного спілкування як соціальна проблема. – Хмельницький: Вид-во АПВУ, 1996. – 112 с.
91. Юрьева Л.Н. Кризисные состояния / Юрьева Л.Н. – Днепропетровск: Арт-пресс, 1999. – 34 с.
92. Юрків Я.І. Мультидисциплінарна команда як форма соціально-педагогічної роботи з розумово відсталими дітьми та їхніми сім'ями. *Наук. вісник ужгородського нац. ун-ту*. 2013. – Вип. 21. – 218 с.

93. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості : [наук. моногр.] / [Т.М. Титаренко, О.Г. Злобіна, Л.А. Лєпіхова та ін.] ; за наук. ред. Т.М. Титаренко ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 512 с.
94. Coren S. How Therapy Dogs Almost Never Came to Exist / Stanley Coren. – Psychology Today. – Sussex Publishers, LL. – 2013. – <https://www.psychologytoday.com/blog/canine-corner/201302/how-therapy-dogs-almost-never-came-exist>.
95. Donvan J. Autism's First Child / J. Donvan., C. Zucker. – 2010. – <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2010/10/autisms-first-child/308227>.
96. Guérin A. Animal-Assisted Intervention for Autism / A. Guérin, M. O'Haire / Purdue University. – 2015. – <http://vet.purdue.edu/chab/ohaire/index.php>.
97. Herzog H. Does Animal-Assisted Therapy Really Work? What clinical trials reveal about the effectiveness of four-legged therapists / Herzog Hal Psychology Today. – Sussex Publishers. – 2014. – <https://www.psychologytoday.com/blog/animals-and-us/201411/does-animal-assisted-therapy-really-work>.
99. Kanony kynoterapii // Pierwotny document przygotowany. – «Kanonów Polskiej Hipoterapii». – 2006. – <http://www.kynoterapia.eu/kynoterapia.html>.
100. Levinson B. The dog as «co-therapist» / B. Levinson // Mental Hygiene. – 1962. – С. 46, 60-64.
101. Rettner R. Dogs Reduce Stress in Kids with Autism / Rachael Rettner // Live Science. – 2010. – <http://www.livescience.com/10166-dogs-reduce-stress-kids-autism.html>

102. Wolff S. The history of autism / Sula Wolff // *European Child & Adolescent Psychiatry*. – Vol. 13, №. 4. – Steinkopff Verlag, 2004. – C. 202.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1.

**Програма розвитку ефективної
міждисциплінарної професійної взаємодії
кінолога та психолога в структурі психологічної**

допомоги особистості

Мета: усвідомлення фахівцями різних професійних спеціалізацій психологічних закономірностей ефективної міждисциплінарної взаємодії, опанування механізмів та способів встановлення відносин взаєморозуміння та досягнення спільної мети, відпрацювання навичок командної взаємодії, активного слухання та продуктивного спілкування.

Завдання програми:

- розуміння підстав позитивного досвіду міждисциплінарної професійної взаємодії фахівців європейських країн;
- розширення власних можливостей встановлення контакту в різних ситуаціях спілкування;
- відпрацювання навичок розуміння інших людей, себе, а також взаємин між людьми;
- опанування навичок ефективного слухання; активізація процесу самопізнання та самоактуалізації;
- розширення діапазону творчих здібностей.

Програма розвитку ефективної міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога складається з двох змістовних блоків:

Блок 1. Круглий стіл «Специфіка міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога».

Блок 2. Тренінг командної взаємодії «Ми – команда!»

Структура, тематика та зміст програми наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Програма розвитку ефективної міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості

Блок роботи	Форма роботи	Тематика	Зміст роботи
Блок 1	Круглий стіл	«Специфіка міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога»	<p>Питання для обговорення:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. «Параметри позитивного досвіду психологічної допомоги особистості методом каністерапії в європейських країнах». 2. «Особливості забезпечення базових функцій каністерапії: гармонізація та стабілізація психічного стану клієнта, зниження рівня тривоги, напруги; стимулювання діяльності емоційної сфери; позитивний вплив на психомоторний розвиток; нормалізація вегетативних функцій організму людини; актуалізація ресурсних станів особистості; зменшення аутизації; позитивний вплив на розвиток комунікативних навичок; дестигматизація окремих груп клієнтів та станів». 3. «Системність взаємодії структурних елементів: клієнт, що потребує допомоги – кваліфікований кінолог-каністерапевт – собака, що має діюче підтвердження терапевтичної собаки – фахівець-психолог – хазяїн собаки».
Блок 2	Тренінг командної взаємодії	<ol style="list-style-type: none"> 1. Мозковий штурм «Риси командної взаємодії» 2. Групова дискусія «Секрети ефективності спільної взаємодії» (на матеріалі «Прорай і пекло») 3. Сукупність вправ «Психологічні секрети якісної комунікації» 	<p>Проблемні питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Згуртованість, сумісність, спрацьованість, спрямованість як соціально-психологічні риси команди. 2. Головна ідея командної роботи. 3. Умови ефективності роботи команди. <p>Обговорення питань:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Чи є різниця між «пеклом» та «раєм». 2. В чому полягає головний секрет «життя у раю» 3. Від кого залежить прагнення належності до команди або протилежне. <p>3.1. Вправа «Квадрат» Мета: відчути кожного учасника групи.</p> <p>3.2. Інформаційне повідомлення «Невербальні канали комунікації» Питання: що таке невербальна система; основні елементи паравербальної комунікації; кінетичні, такесичні та проксемічні невербальні засоби</p>

			спілкування; просодичні та екстралінгвістичні засоби паравербального спілкування.
			3.3. Вправа «Візуальне відчуття» Мета: розвиток уваги до інших людей за рахунок візуального каналу комунікації, утримання візуального образу людини, зосередження фокусу сприйняття.
		4. Сукупність вправ «Секрети продуктивної взаємодії»	4.1. Вправа «Малюнок у парі» Мета: опанування навичок злагодженої взаємодії з партнером у парі та в групі в цілому. 4.2. Вправа «Зв'язування групи» Мета: опанування навичок командної роботи, усвідомлення динаміки командоутворення. 4.3. Вправа «Доріжка» Мета: випробування на згуртованість і терпіння членів команди. 4.4. Вправа «Колективна поема» Мета: відпрацювання здатності до колегіального створення спільного інтелектуального продукту.
	Підсумкова групова рефлексія	Спільне обговорення набутих навичок, компетентностей, досвіду	Питання: 1. Який наявний ресурс командної взаємодії вдалося відпрацювати ще краще? 2. Який власний потенціал вдалося усвідомити в процесі роботи? 3. В яких професійних ситуаціях набутий досвід стане у нагоді? 4. Який прогноз покращення ефективності спільної взаємодії з іншими можу зробити?

Опис програми розвитку ефективної міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога в структурі психологічної допомоги особистості

Блок 1. Круглий стіл «Специфіка міждисциплінарної професійної взаємодії кінолога та психолога» – питання для обговорення:

- ⇒ «Параметри позитивного досвіду психологічної допомоги особистості методом каністерапії в європейських країнах»
- ⇒ «Особливості забезпечення базових функцій каністерапії: гармонізація та стабілізація психічного стану клієнта, зниження рівня тривоги, напруги; стимулювання діяльності емоційної сфери; позитивний вплив на психомоторний розвиток; нормалізація вегетативних функцій організму людини; актуалізація ресурсних станів особистості; зменшення аутизації; позитивний вплив на розвиток комунікативних навичок; дестигматизація окремих груп клієнтів та станів»
- ⇒ «Системність взаємодії структурних елементів: клієнт, що потребує допомоги – кваліфікований кінолог-каністерапевт – собака, що має діюче підтвердження терапевтичної собаки – фахівець-психолог – хазяїн собаки»

Блок 2. Тренінг командної взаємодії «Ми – команда!»

1. Мозковий штурм «Риси командної взаємодії»

Команду зазвичай характеризують такі соціально-психологічні риси: *згуртованість* – члени групи тісно взаємопов'язані та діють спільно, вирішуючи конкретні завдання; *сумісність* – максимальна задоволеність учасників один одним; *спрацьованість* – взаємодія членів групи дає максимально можливий успіх; *спрямованість* – наявність загальних цілей, яким підпорядковується діяльність як групи загалом, так і кожного її члена окремо.

Головна ідея будь-якої командної роботи полягає в тому, щоб сильні сторони одних учасників команди компенсували слабкі сторони інших. Таким чином кожен з її членів «підсилюється» іншими.

Умови ефективності роботи команди: уміння працювати в команді вміння вести діалог використання зворотного зв'язку від інших спеціалістів та батьків дитини вироблення міждисциплінарного понятійно-категоріального апарату.

2. Групова дискусія «Секрети ефективності спільної взаємодії» (на матеріалі «Про рай і пекло»).

Текст притчі: «Одного разу людині пощастило побачити Бога. Намагаючись дізнатися найважливіше, чоловік попросив: «Господи, я б хотів побачити Рай і Пекло».

Господь узяв людину за руку і підвів його до двох дверей. Відкривши одну, вони побачили великий круглий стіл з величезною чашею в центрі. Чаша була наповнена їжею, яка пахла настільки апетитно, що змушувала рот наповнюватися слиною.

Навколо столу сиділи люди – здавалося, що вони були знесилені, хворі або вмирили від голоду. У кожного до руки була прикріплена ложка з довгою-довжелезною ручкою. Вони легко могли дістати їжу, але не могли піднести ложку до рота. Їх нещастя просто вражало. чоловік попросив: «Господи, я б хотів побачити Рай і Пекло».

Господь узяв людину за руку і підвів його до двох дверей. Відкривши одну, вони побачили великий круглий стіл з величезною чашею в центрі. Чаша була чоловік попросив: «Господи, я б хотів побачити Рай і Пекло».

Господь узяв людину за руку і підвів його до двох дверей. Відкривши одну, вони побачили великий круглий стіл з величезною чашею в центрі. Чаша була наповнена їжею, яка пахла настільки апетитно, що змушувала рот наповнюватися слиною.

Навколо столу сиділи люди – здавалося, що вони були знесилені, хворі або вмирили від голоду. У кожного до руки була прикріплена ложка з довгою-довжелезною ручкою. Вони легко могли дістати їжу, але не могли піднести ложку до рота. Їх нещастя просто вражало. чоловік попросив: «Господи, я б хотів побачити Рай і Пекло».

Господь узяв людину за руку і підвів його до двох дверей. Відкривши одну, вони побачили великий круглий стіл з величезною чашею в центрі. Чаша була наповнена їжею, яка пахла настільки апетитно, що змушувала рот наповнюватися слиною.

Навколо столу сиділи люди – здавалося, що вони були знесилені, хворі або вмирили від голоду. У кожного до руки була прикріплена ложка з довгою-довжелезною ручкою. Вони легко могли дістати їжу, але не могли піднести ложку до рота. Їх нещастя просто вражало. – Так, це справді Пекло, – сказав чоловік.

Вони підійшли до других дверей. Відкривши їх, вони побачили такий же круглий величезний стіл, таку ж велику чашу, наповнену смачною їжею. І навіть у людей навколо столу були точно такі ж ложки. Але всі були задоволеними, ситими і щасливими, бо годували один одного.

- Так це ж Рай! – вигукнув чоловік.

Пекло і Рай влаштовані однаково. Різниця – всередині нас».

Обговорення питань: Чи є різниця між «пеклом» та «раєм». В чому полягає головний секрет «життя у раю». Від кого залежить прагнення належності до команди або протилежне.

3. Сукупність вправ «Психологічні секрети якісної комунікації»

3.1. Вправа «Квадрат»

Мета: відчувати кожного учасника групи.

Процедура: запросіть учасників стати у коло і заплющити очі. Тепер, не розплющуючи очей, потрібно перебудуватися в квадрат. Після того, як квадрат буде побудований, не дозволяйте розплющувати очі. Запитайте, чи всі впевнені, що вони стоять у квадраті? Зазвичай є кілька людей, які не впевнені. Квадрат дійсно повинен бути рівним. Тільки після того, як абсолютно всі погодяться, що стоять саме в квадраті, запропонуйте учасникам розплющити очі, порадіти за хороший результат і проаналізувати процес. Можна також запропонувати будуватися в інші фігури (трикутник, коло, ромб, букву, пташиний косяк).

Обговорення: Ви побачили як вам співпрацювати всім разом. Легко вам було чи ні? Як ви домовлялися? Хто виявився лідером? Можливо, хтось заважав? Але в житті ми не часто працюємо в таких великих групах, частіше життя нам дає змогу працювати в підгрупах. Найголовніше питання: яким чином завдання можна було зробити краще та швидше?

3.2. Інформаційне повідомлення «Невербальні канали комунікації»

Невербальну комунікацію розглядають як сукупність невербальних (візуальних) та паравербальних (вокальних//звукових) засобів спілкування. *Невербальна система* – це пози, жести, міміка, візуальний контакт, просторове розташування мовців при спілкуванні. Не слід забувати й про допоміжні засоби спілкування: одяг, зачіска, косметика, аксесуари, подарунки, квіти. *Основними*

елементами паравербальної комунікації є інтонація, швидкість, паузи, гучність і ритм мовлення; висота, сила та тембр голосу.

Невербальні засоби спілкування поділяють на *кінетичні, такесичні та проксемічні*. *Кінетичні* – пов'язані з мовою тіла, що виявляється в міміці, позах, жестах, поглядах, ході, рухах. Всі рухи нашого тіла – це беззвучне, але часто дуже промовисте спілкування, яке у щоденному житті не раз замінює мовну комунікацію. До *такесичних* засобів спілкування належать різноманітні дотики у формі рукостискання, поплескування, поцілунку. *Проксемічні* засоби стосуються просторової організації спілкування, коли важливими є розташування партнерів та дистанція між ними.

До паравербального спілкування зараховують *просодичні та екстралінгвістичні засоби*, які допомагають передати емоційний стан мовців, посилити чи послабити вербальний вплив на співрозмовників та слухачів. *Просодика* стосується ритміко-інтонаційних характеристик мовлення – висота, сила, тембр голосу, наголошування, інтонація, мелодика. *Екстралінгвістика* – це паузи в мовленні та різні психофізіологічні стани людини, що виявляються у сльозах, кашлі, сміху, подихах.

Паузи можуть бути різними за характером: суто фізіологічні (мовцю необхідно перевести подих); випадкові (важко вимовити чи підібрати потрібне слово); виразні (щоб привернути увагу, наголосити на якійсь думці); хезитативні (для роздумів). Паузи необхідні, однак зловживати ними не варто, бо це зменшить інтерес до промови та стомить аудиторію.

3.3. Вправа «Візуальне відчуття»

Мета: розвиток уваги до інших людей за рахунок візуального каналу комунікації, утримання візуального образу людини, зосередження фокусу сприйняття.

Процедура: учасники сідають у коло. Ведучий просить, щоб кожний уважно подивився на обличчя інших учасників упродовж 2–3 хвилин. Потім учасники заплющують очі та намагаються уявити обличчя решти членів групи. Кожному з учасників протягом 1–2

хвилин необхідно фіксувати в пам'яті обличчя, яке вдалося уявити найкраще. Після виконання вправи група розповідає про свої відчуття і повторює вправу. Завдання – кожний з учасників повинен намагатися уявити якомога більшу кількість облич партнерів по групі.

Обговорення: в яких професійних ситуаціях стане у пригоді така психічна / психологічна здатність фахівця (групове обговорення).

4. Сукупність вправ «Секрети продуктивної взаємодії»

4.1. Вправа «Малюнок у парі»

Мета: опанування навичок злагодженої взаємодії з партнером у парі та в групі в цілому.

Процедура: парам учасників пропонується намалювати спільний малюнок за різними варіантами. Варіант 1: обрати тематику малюнку та намалювати із зав'язаними очима на великому аркуші паперу кольоровими маркерами. Варіант 2: геометричний малюнок знаходиться у одного учасника, інший намагається відобразити його максимально точно за вербальною інструкцією партнера. Варіант 3: задається одна тематика малюнку, який рисується по колу з додаванням кожним учасником групи одного елемента до повного його завершення.

Обговорення: Що заважало злагодженій роботі в парі / групі? Завдяки чому вдалося «домовитися» невербально?

4.2. Вправа «Зв'язування групи»

Мета: опанування навичок командної роботи, усвідомлення динаміки командоутворення.

Процедура: учасники групи стоять у колоні по одному, в лівій руці у кожного протягнутий уздовж групи тонкий канат. Учасникам дається завдання щільно скрутитися за годинниковою стрілкою в «рулет», після чого ведучий обв'язує групу кінцем, який залишився на рівні пояса. В такому стані групу просять переміщатися по приміщенню за траєкторією, що задається ведучим.

По ходу руху дається додаткове завдання: в процесі переміщення кожен з учасників говорить три цікаві факти про себе, а

після завершення вправи інші учасники згадують ці факти. Ведучому слід уважно стежити за траєкторією руху групи, щоб уникнути зіткнення учасників з нерухомими предметами.

Обговорення: За яких умов можливе ефективне виконання спільного завдання? Яка динаміка командоутворення відбувалася в ході виконання роботи?

4.3. Вправа «Доріжка»

Мета: випробування на згуртованість і терпіння членів команди.

Процедура: до цієї вправи тренеру необхідно підготуватися: якщо вправа проводиться на відкритому просторі, то необхідно взяти 15-17 цеглинок і розкласти їх змійкою. Якщо це відбувається в аудиторії, то влаштувати ту ж саму змійку можна за допомогою скотчу і паперу А4. Цеглини або папір потрібно розташовувати один від одного на відстані одного людського кроку, але цей крок наразі має бути досить великим.

Інструкція для учасників: «Увага! Перед вами «отруйне болото». І вам необхідно всією командою його подолати. Перша і остання цегла / лист – це початок і кінець «болота». Долаючи болото, вам потрібно бути акуратними. Важливо дотримуватися таких правил: 1. Всі учасники повинні перебувати в постійному контакті один з одним. 2. Якщо контакт розірвався, то учасники починають проходження болота заново. 3. Якщо хтось торкається землі, вся команда починає тонути в «болоті» і вправа також починається спочатку.

Обговорення: Як ви себе почуваете? Чи вдалося групі досягти мети? Чи пишаєтеся результатом? Що допомогло вам? Що заважало? Які висновки можна зробити з цього досвіду? В яких професійних ситуаціях стане у нагоді набутий досвід?

4.4. Вправа «Колективна поема»

Мета: відпрацювання здатності до колегіального створення спільного інтелектуального продукту.

Процедура: ведучий пропонує учасникам написати свої ініціали в правому верхньому кутку листка. Кожен учасник пише короткий рядок, з якого буде починатися поема, передає свій листок сусідові

зліва, і той дописує свій рядок, яка продовжує поему. Після того, як кожен напише по одному рядку на всіх листках, закінчена поема повертається автору першого рядка. Після того, як усі поеми будуть написані, кожен член групи читає голосно свою поему та висловлює своє враження про неї.

Обговорення: Чи відповідає отриманий продукт Вашому попередньому задуму? З якими труднощами стикнулися при роботі з поемами інших учасників? Яка тема особисто для Вас була цікавою? Чи вплинуло це на процес Вашої творчої роботи?

Підсумкова групова рефлексія

Мета: Спільне обговорення набутих навичок, компетентностей, досвіду.

Питання: Який наявний ресурс командної взаємодії вдалося відпрацювати ще краще? Який власний потенціал вдалося усвідомити в процесі роботи? В яких професійних ситуаціях набутий досвід стане у нагоді? Який прогноз покращення ефективності спільної взаємодії з іншими можу зробити?